17)

SYNOPSIS PHILOSOPHIAE

IN PRIVATVM MEMORIAE SVBSIDIVM THESIBVS ET VELVT APHOrismis quibusdam comprehensa, & ad disputandum proposita in Academia Argentinensi:

Præside

IOANNE LVDOVICO HAVVENreutero, Medicinæ & Philosophiæ Doctore atque Professore.

Respondente & Authore

IOANNE DECZIO VNGARO.

Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium atq; solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur: in quibus tractandis, humanum est, candide lector, honestos conatus beneuolentia prosequi, non reprehensione.

ARGENTORATI

Excudebat Antonius Bertramus.

M. D. XCI.

17.

M Lang

ILLVSTRI ET MAGNIFICO DOMINO, D. WOLPHANGO KOVACZIOCZIO Regni Transyluaniæ Cancellario atque Senatori sapientissimo.

HOC SVBSIDIVM SVAE MEMORIAE siue Synopsim Philosophiæ, quæ non immeritò dici potest

IVVENTVTIS NVTRICVLA,
SENECTVTIS SOLATIVM,
PROSPERÆ FORTVNÆ DECVS,
CALAMITATVM PERFVGIVM,
PABVLVM INGENIORVM,
PARENS ARTIVM,
MAGISTRA HONESTATIS,
PEDISSEQVA RELIGIONIS:

IN PERPET. OBSERVANTIAE monimentum.

IOANNES DECZIVS.
D. D.

D. O. M. A.

1.

QVOD Hippocrates asserit de Medicina: non inconuenienter potest illud etiam Philosophiæ accommodari, quod videlicet VITA SIT BREVIS: SCIENTIA LONGA: OCCASIO PRAECEPS: EXPERIMENTVM PERICVLOSVM: IVDICIVM DENIQVE DIFFICILE.

2. Quapropter vtile fuerit amplissimam Philosophiæ doctrinam perspicuis quibusdam thesibus & aphorismis comprehensam, pro subsidio memoriæ semper ob oculos habere.

3. Philosophia igitur est cognitio rerum diuinarum & humanarum, causarumq; quibus hæ continentur. Definitio Philosophiæ.

4. Hic autem inæstimabilis sapientiæ thesaurus comparatur Organo Logicæ, quæ generaliter vsurpata cōplectitur ambitu suo primùm artem purè & emendatè loquendi, quæ Grammatica sive literatura dicitur: deinde rationem rectè disserendi, quæ DIALECTICA nominatur: tum deniq; doctrinam copiosè ornateq; dicendi quæ nomine Rhetorices sive ORATORIAE FACVLTATIS insignitur. Grammatica. Dialectica. Rhetorica.

5. Philosophia diuiditur in Theoreticam sive contemplatiuam, cuius finis est veritas atq; cognitio, quæq; comprehendit sub se Mathematicam, Physicam & Metaphysicam: & in PRACTICAM sive actiuam, cuius finis præter cognitionem est ipsa actio, quæq; latitudine sua complectitur Ethicā, Politicam & æconomicam, de quibus omnibus deinceps via ac ratione dicendum est. Theoretica. Practica.

MATHEMATICA.

Definitio Mathematicæ.

6. *Mathematica est scientia contemplatiua quæ ex certis principijs quodãmodo nobiscum natis quantitatem continuam & discretam rerum naturalium certa methodo inquirit.*

Diuisio.

7. *Eius partes sunt duæ, quarum prior considerat* νοητὰ *siue separata à materia: altera tractat* αἰσθητὰ *siue ea, quæ à solo intellectu, nisi sensuum accedat auxilium, intelligi non possunt.*

8. Νοητὰ *vel pertinent ad quantitatem discretam, quam explicat Arithmetica & Musica Theorica: vel pertinent ad quantitatem continuam, quam explicat Geometria.*

Arithmetica theorica.

9. *Arithmetica theorica est scientia, quæ explicat proprietates numerorum vel secundum se, vel secundum tres dimensionum species, vel denique secundum habitudinem ad alios numeros.*

Musica theorica.

10. *Musica theorica est scientia, quæ scrutatur naturas numerorum secundum interualla & sonos consideratorum.*

Geometria.

11. *Geometria est scientia considerans & explicans magnitudines, figuras, & terminos, quibus figuræ & magnitudines includuntur, eorumq; rationes, passiones proprias, & varios positus.*

Partes Geometriæ.

12. *Partes eius sunt duæ, quarum prima dicitur* ἐπιπεδο-θεωρία, *quæ explicat figuras & magnitudines planas: altera* στερεομετρία, *quæ corporeas exponit.*

13. Αἰσθητὰ *siue sensibilia considerat, Mechanica, Optica, Geodesia, Canonica siue Harmonica, Logistica atq; Astronomia.*

Mechanica.

14. *Mechanica est ars, quæ ex certis extructa principiis docet rationem fabricandarum machinarum &* αὐτομάτων.

Optice generalis.

15. *Optice generalis est scientia, quæ tradit naturam & proiectionem radiorum visus, luminis, colorum & formarum, ac*

docet

docet de rerum omnium figura, ſitu, magnitudine, numero, motu, quiete & diſtantia rectè iudicare.

16. *Huius tres ſunt ſpecies videlicet* OPTICA SPECIALIS *quæ inquirit deceptionum viſui accidentium, propter longiorem diſtantiam, cauſas:* CATOPTRICA *quæ ſcrutatur cauſas deceptionum propter radiorum inflexionem & refractionem accidentium: & denique* ΣΚΙΟΓΡΑΦΙΚΗ *quæ docet imagines rerum quantumlibet innumeras & propter diſtantiam informes, delineare, vt diiudicari poſſint.* Optica ſpecialis. Catoptrica ſpecialis. Sciographica.

17. *Geodeſia eſt quæ docet perticis, perpendiculis atq; rectis lineis quaſcunq; terræ, regionum, & agrorum areas atq; ſpatia metiri.* Geodeſia.

18. *Logiſtica ſeu Arithmetica practica eſt quæ ex natura & proprietatibus numerorum explicatis & demonſtratis tradit regulas* ADDENDI, SVBDVCENDI, MVLTIPLICANDI, ET DIVIDENDI, *& diuiditur in vulgarem, in* λογιστικὴν ἐξακοντα δυῶν, *& in coſſam ſeu Algebram.* Logiſtica.

19. *Canonica, ſiue harmonica, ſiue Muſica practica eſt, quæ conſiderat concentuum & harmoniarum conuenientiam & proportionem, eamq; ad iudicium aurium accomodat ſiue illud fiat chorali (vt loquuntur) ſiue figurali, ſiue denique cantu inſtrumentali.* Canonica.

20. *Aſtronomia eſt ſcientia de natura & affectionibus cœli atq; ſtellarum.* Aſtronomia.

21. *Eius partes ſunt* Διοπτικὴ, Μετεωροσκοπικὴ καὶ Γνωμονικὴ.

22. *Dioptica eſt quæ certis inſtrumentis Geometricis ſcrutatur ſitum & diſtantiam aſtrorum.* Dioptica.

23. *Meteoroſcopica eſt quæ certis organis inquirit differentias eleuationum polarium, ſtellarumq; ſupra horizontem exaltationes & ab horizonte diſtantias.* Meteoroſcopica.

24. *Gnomonica eſt quæ examinat horarũ ex vmbris in ſciotericis diſcrimina per gnomonem.* Gnomonica.

25. *Subiectum astronomiæ est cœlum atq; stellæ.*

Stella quid. 26. *Stella est densior orbis sui pars globosa, lucida, purissima ac simplicissima, affixa suo orbi à quo circulariter & regulariter circumrotata periodum suam absoluit certo temporis spatio, vt efficiat temporum discrimina, & in natura elementari cieat primas qualitates & alios effectus rebus nascentibus conuenientes.*

Lux stellarum. 27. *Lucent verò stellæ partim suo ingenito, partim mutuatitio solis lumine, mouenturq; non per sese, sed per accidens ratione suorum orbium, quibus infixæ circulariter mouentur.*

Numerus cœlorum. 28. *Orbes cœlestes secundum Alphonsinos X. secundum Ptolemæum nouem sunt, quorum nonus vocatur primum mobile, octauus cœlum stellatum, septimus Saturni, sextus Iouis, quintus Martis, quartus Solis, tertius Veneris, secundus Mercurij infimus Lunæ.*

Motus cœli primus. 29. *Motus sphærarum cœlestium sunt duplices, quorum prior fit ab ortu in occasum, quo nona sphæra reliquas spatio æquabili 24. horarum circumducit: alter ab occasu in ortum, quo reliquæ omnes sphæræ per se quidem regulariter, sed respectu nostri inæqualiter videntur moueri.*

Motus secundus.

Stellæ fixæ. 30. *Stellarum aliæ sunt fixæ, quæ sic dicuntur, quod immutabilibus inter se spatijs distantes tardissimo octaui cœli motu circumferantur: aliæ erraticæ siue Planetæ qui sic appellantur, quòd magna motus varietate ferantur.*

Stellæ errantes.

Cursus stellarum. 31. *Stellæ fixæ licet per se sint innumerabiles: tamen docendi gratia secundum receptam veterum sententiam numerantur C I ☽. X X I I. in X L V I I I. imagines siue constellationes propter similitudinem rerum notarum distinctæ, vt sunt in Zodiaco: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Aquarius, Pisces: in boreali hemisphærio: Vrsa maior, Vrsa minor, Draco, Cepheus, Bootes, corona, Hercules, lyra, olor, cassiopea, Perseus, Erichtonius,*

tonius, Anguitenens, Serpens, Telum, Aquila, Delphinus, Antinous, Equisectio, Pegasus, Andromeda, Deltoton: in Meridionali plaga: Cetus, Orion, Eridanus, Lepus, Canis, Canicula, Argo, Hydra, Crater, Coruus, Centaurus, Lupus, Ara, corona Australis, Piscis Austrinus.

33. *Harum 15. sunt primæ magnitudinis: 45. secundæ 205. tertiæ: 477. quartæ: 217. quintæ: 49. sextæ magnitudinis.* Differentia.

33. *Planetæ sunt VII.: Saturnus frigidus & siccus periodum suam conficit XXX. annis, & superat terram nonagies semel cum octaua parte: Iupiter temperatus XII. annis percurrit Zodiacum, terram excedens nonagies quinquies cum dimidia feræparte: Mars calidus & siccus biennio cursum suum peragit, terram superans semel & paulò plus vnâ tertiâ: Sol calidus & mediocriter siccus annuo spatio Zodiacum percurrit, & terrâ maior est centies sexagies sexies: Venus humida & mediocriter calida, manè Lucifer, Vesperi Hesperus dicitur, & habet cum terra proportionem diametrorum triplam sesqui tertiam: Mercurius varius, & naturam eorum Planetarum, quibus cõiungitur, imitans, æquat 22. partẽ terræ, & cum Sole, anno vertente periodum suam absoluit: Luna humida, & mediocriter calida, mensem efficiens, minor est terrâ quidem quadragies terminus octaua parte, Sole verò septies millies minus LXII.* Saturnus. Iupiter. Mars. Sol. Venus. Mercurius. Luna.

34. *Hæc corniculans apparet à prima die nouilunij ad quintum vel sextum: δικότομος & dimidiata VII. vel VIII. die ἀμφίκυρτος & vtrinq; gibbosa XI. die: πανσέληνος & tota eius medietas illuminata cernitur XV. die, cum diametraliter opponitur Soli.* Phases Lunæ crescentis.

35. *Eadem ratione in decremento eius XIX. die cernitur vtrinq; gibbosa: XXII. aut XXIII. dimidiata: XXV. vsq; ad exitum mensis falcata & corniculans, sed in hoc differt à priore, quòd Lunâ crescente cornua semper auersa à Sole respiciunt ortum: decrescente occasum.* Phases Lunæ decrescentis.

Diuisio circulorũ. 36. *Ad pleniorem horum intelligentiam excogitati sunt ab artificibus circuli quidam, quorum alij sunt maiores, alij minores.*

Maiores circuli. 37. *Maiores præcipui sunt: æquator, zodiacus, colurus æquinoctiorum, colurus solstitiorum, meridianus, & horizon.*

Aequator. 38. *Aequator vel æquinoctialis est circulus maior in medio sphæræ inter vtrunq; polum collocatus, zodiacum in duobus punctis intersecans, quæ cùm Sol occupat, æquinoctia efficit.*

Aequinoctia. 39. *Aequinoctiorum autem aliud est vernum Sole principium Arietis occupante: aliud autumnale, sole principium Libræ adeunte.*

Zodiacus. 40. *Zodiacus siue signifer est qui obliquè sphæram inter duos tropicos cingens, latitudinem XVI. graduum habet, sub quo Planetæ feruntur.*

Diuisio eius 1. 41. *Diuiditur Zodiacus in XII. signa, quæ I. distribuũtur in septentrionalia & meridionalia sena: II. in cardinalia, vt*
2. *sunt duo æquinoctialia* ♈ *&* ♎: *& duo solstitialia vt sunt*
3. ♋ *&* ♑: *III. in firma siue fixa quæ proximè cardinalia sequuntur vt sunt* ♉. ♌. ♏. ♒. *& communia quæ sunt reliqua quatuor inter cardinalia & fixa constituta vt sunt:* ♊. ♍. ♓. ♐.
4. *IIII. in quatuor trigona siue triplicitates quarum prima continet* ♈. ♌. ♓. *secunda* ♉. ♍. ♑. *tertia* ♊. ♎. ♒. *quarta* ♋. ♏. ♐.

Eclipticа. 42. *Ecliptica ab eclipsibus in ea fieri solitis appellata est quæ in medio Zodiaci consistens eum secundum latitudinem in duas æquales partes VIII. graduum spatio definitas dirimit, quemq; Sol suo annuo motu describit.*

Diuisio eius I. 43. *Diuiditur ea primùm quidem in quatuor quadrantes quorum duo, vernus scilicet & æstiuus versus Septentrionem: reliqui verò duo autumnalis & hybernus ab æquatore versus*
II. *meridiem recedunt: II. diuiditur in medietatem ascendentem, quæ à principio Capriconi, ad finem Geminorum vsq; pertin-*
gens sex

gens sex signa principium capricorni sequentia comprehendit: & in medietatē descendentem, quæ à principio cancri ad finem Sagittarij pertingens sex signa principium cancri sequentia complectitur.

44. Colurus æquinoctiorum est, qui mobilis ad motum primi cœli existens transit per polos æquatoris, & puncta æquinoctialia, secans æquatorem in æquales medietates ad angulos rectos sphærales. Colurus æquinoctiorum.

45. Colurus Solstitiorum est qui transiens per puncta solstitialia & polos Zodiaci ac æquatoris, secat vtrumq; in æquales medietates ad angulos rectos sphærales. Colurus solstitiorum.

46. Sunt autem solstitia duo, vnum æstiuum, sole in cancro, alterum brumale, sole in capricorno existente. Solstitiorum numerus.

47. Horizon est qui à puncto verticali vndiq; aqualiter distans, totam mundi machinam dirimit in duo hemisphæria æqualia, quorum vnum videtur, alterum occultatur. Horizon.

48. Hic diuiditur I. in rectū, cuius plano vterq; mundi polus incumbit: & obliquum, supra cuius planum alter eleuatur, alter infra idem deprimitur: II. in sensibilem, qui in patenti campo circum scribitur oculis intra IV. milliaria: & in rationalem, qui totum cœlum in duo æqualia hemisphæria diuidit. Diuisio eius I. II.

49. Meridianus est qui transit per loci sui verticem, & polos mundi, ad quem cùm Sol accedit, interdiu meridiem, noctu mediā noctem efficit, quiq; variatur intra grad. 3. minuta 45. Meridianus.

50. Quod minores circulos attinet, eorum præcipui sunt: Arcticus, Antarcticus, Tropicus Cancri, & Tropicus Capricorni. Circuli minores.

51. Arcticus est quem describit prior pes vrsæ maioris ad motum cœli diurnum, perpetuò conspicuus ijs, quibus polus septemtrionalis vltra grad. XIII. eleuatur. Arcticus.

52. Antarcticus est quem polus Zodiaci meridionalis circa polum mundi austrinum motu diurno describit. Antarcticus.

Tropicus Cancri.

53. *Tropicus Cancri est, quem Sol principium Cancri ingressus, & diurno motu circumductus describit.*

Tropicus Capricorni.

54. *Tropicus Capricorni est, quem Sol ingressus principium Capricorni, & diurno motu circumductus describit, distans similiter cum priore ab æquatore versus meridiem maximâ Solis declinatione.*

55. *Horum minorum circulorum vtilitas est ostendere zonas, occasus & ortus stellarum, doctrinam denique dierum & ecclipsium.*

Zona quid.

56. *Zona est orbicularis & latior ambitus comprehensus inter parallelos & polos mundi, quibus cum cœlum tum terra circundata in plagas habitabiles & inhabitabiles diuiditur.*

Diuisio zonarum.

57. *Sunt autem Zonæ aliæ cœlestes, quas Astronomi in cœlo cogitatione describunt: aliæ terrestres, quas in terra Cosmographi ita distribuunt, vt cœlestibus directè subijciantur, ac proportione correspondeant.*

Numerus.

58. *Suntque zonæ V. quarum vna media siue torrida propter æstum: duæ extremæ propter frigus intemperatæ sunt & ferè inhabitabiles: reliquæ duæ inter intemperatas positæ sunt magis habitabiles.*

ἀμφισκιοὶ

59. *Qui torridam zonam incolunt* ἀμφισκιοὶ *dicuntur siue habentes duas vmbrarum differentias diuersis anni temporibus: qui vtramque temperatam* ἑτεροσκιοὶ, *quibus vmbra meridiana cadit in vnam tantùm partem: qui duas frigidas* περισκιοὶ, *quibus vmbræ in orbem cum sole circumaguntur: qui partes terræ nobis in diametro oppositas, Antipodes: qui eandem zonam,* περιοικοὶ: *qui denique diuersas incolunt zonas, Antoeci nominantur.*

ἑτεροσκιοὶ περισκιοὶ. Antipodes. περιοικοὶ Antoeci.

Ortus & occasus poeticus.

60. *Ortus & occasus stellarum est duplex, poeticus scilicet & astronomicus: Et quidem poeticus ortus & occasus est vel ascensio & descensio stellarum supra vel infra horizontem, quæ fit sole vnà aut oriente, aut occidente: vel earundem apparitio*

& occultatio

& occultatio, quæ fit Sole propius accedente vel recedente.

61. *Diuiditur hic ortus & occasus poeticus in cosmicos siue matutinos: in Acronicos siue vespertinos, & in heliacos siue solares.* Diuisio.

62. *Ortus autem & occasus astronomicus est eleuatio vel descensio supra vel infra horizontem eius partis æquatoris, quæ cum stella arcúve Zodiaci supra vel infra horizontem eleuatur aut deprimitur.* Ortus & occasus astronomicus.

63. *Dierum alij sunt astronomici, alij politici: & rursus astronomicorum alij sunt naturales, alij artificiales.* Diuisio dierum.

64. *Naturales astronomici sunt in quibus Sol motu primi mobilis à meridiano superiore vel inferiore circa terram ductus ad eundem reducitur.* Naturales astronomici.

65. *Naturales diuiduntur in æquales qui sunt temporis spatia, quibus integer æquator circumuoluitur circa terram cum æquali additamento: & in non æquales qui sunt temporis spatia, quibus circa terram integer circumuoluitur æquator cũ tanta eiusdem portione, quanta motui solis proprio respondet.* Dies æquales.

66. *Cuius inæqualitatis causæ sunt additamenta, quæ ad singulas Æquatoris reuolutiones quotidie addi debent, quæq; sunt inæqualia partim propter apparentem solis anomaliam, partim propter obliquitatem eccliptica, partim denique ob æquinoctiorum præcessionem.* Causæ inæqualitatis additamentorum.

67. *Dies artificiales sunt in quibuslibet regionibus tanta naturalis diei pars, quanta Sol supra Horizontem eius regionis commoratur.* Dies artificiales.

68. *Politici sunt spatia temporis die & nocte artificiali definita, quæ longitudine quidem cum diebus naturalibus conueniunt, sed initijs discrepant, dum aliæ gentes alijs dierum initijs vtuntur.* Dies politici.

69. *Partes dierum sunt horæ quæ definiuntur vigesimæ quartæ dierum naturalium particulæ, & sunt vel æquales vel inæquales.* Horæ.

Clima. 70. *Clima est spatium terræ habitabilis duobus parallelis comprehensum, in quo per dimidiam horam accidit variatio diei longissimi.*

Numerus. 71. *Climata veteres numerarunt septem propter incognitum ipsis nouum orbem, qui nostro seculo inuentus est: sed nobis circiter 23. esse possunt.*

Eclipsis Lunæ. 72. *Ecclipsis Lunæ est defectus siue priuatio luminis Solis in luna, quæ fit cùm luna diametraliter opponitur Soli.*

Diuisio. 73. *Est autem duplex, totalis cùm tota Luna vel aliquid ea amplius: & partialis cum aliqua eius pars obscuratur.*

Totalis. 74. *Totalis est triplex I. cum mora maxima: II. cum mora media III. cum mora nulla.*

Partialis. 75. *Partialis itidem est triplex I. cùm plus medietate: II. cùm medietas: III. cùm minus medietate de corpore Lunæ obscuratur.*

Eclipsis Solis. 76. *Ecclipsis Solis est auersio seu exclusio radiorum solarium ab ea terræ parte, quæ corpori lunari opposita est, facta propter interpositionem Lunæ inter aspectum nostrum & corpus Solis.*

Diuisio. 77. *Ea est duplex: totalis, cùm totius Solis conspectum alicui terræ parti Luna aufert: & partialis, cùm tantùm aliquam radiorum partem auertit.*

78. *Possunt autem Eclipses Lunæ fieri vniuersales, sed Solis nunquam naturaliter, licet totales esse possint. Atq; hæc de Mathematica dicta sunto: sequitur deinceps vt de Physica dicatur.*

PHYSICA.

Lib. I. Definitio Physicæ. 1. *Physica est scientia contemplatiua, quæ versatur circa res eas quæ moueri possunt.*

Methodus. 2. *In eius cognitione procedendum est methodo compositoria à nobis notioribus ad notiora natura.*

3. *Vniuersalia autem singularibus sunt notiora quò ad nos.*

4. *Vniuer-*

4. *Vniuersaliter igitur tenendum est, quòd* PRINCIPIA *sint quæ nec ex se vicissim, nec ex alijs oriuntur, sed ex quibus omnia generantur.* Principia quid.

5. *Principium autem tale vel vnum sit oportet vel plura.* Numerus

6. *Vnum esse non potest, cùm vnum procreare ex se aliud aut contrariari sibi nequeat.*

7. *Si sunt plura, vel erunt infinita, vel duo, vel tria, vel sic deinceps.*

8. *Infinita nec numero nec magnitudine possunt esse, propterea quòd res ex principijs natæ infinitæ non sint, & quòd infinitorum nulla possit esse scientia.*

9. *Duo simpliciter esse nequeunt, cùm contraria se inuicem perimant.*

10. *Tria igitur sint oportet, materia, forma & priuatio, quãdoquidẽ duo duntaxat esse cõtraria possunt, & vnũ subiectum.*

11. *Materia diuiditur in primam, quæ est subiectum cuiusq; rei primùm, ex quo insito, & non secundùm accidens gignitur, & si interit, in hoc postremum interit: & in* SECVNDAM, *quæ rei illi, quæ ex ea nascitur, ita vicina est, vt ex ea nullis alijs interuenientibus generationibus nascatur, & vt ex eâ vnum aliquid tantùm nasci possit.* Materia prima. Materia secunda.

12. *Forma est, quæ dat essentiam, nomen & definitionem rei compositæ, & diuiditur in naturalem & artificiosam. Ac naturalis quidem subdiuiditur in substantialem & accidentalem: substantialis autem in corpoream & incorpoream.* Forma. Diuisio eius.

13. *Priuatio est absentia formæ in subiecto habili ad eam recipiendam.* Priuatio.

Lib. II.

14. *Ex his tribus principijs generantur res naturales, quæ sunt, in quibus est natura.* Res naturales.

15. *Natura verò est principium quoddam & causa motus ac quietis eius, in quo est primò per se, & non per accidens.* Natura.

16. *Res naturales cognoscuntur per causas, quæ sunt quarũ* Causa.

vi res eueniunt, earumq; aliæ sunt per se, per accidens aliæ.

Efficiens. Finis. *18. Causarum per se aliæ sunt internæ vt materia & forma: aliæ externæ vt efficiens, quæ est principium mutationis & quietis: ac finis cuius gratia aliquid fit.*

Fortuna. *19. Causæ per accidens sunt duæ FORTVNA videlicet eorum quæ certo consilio suscipiuntur alicuius finis gratia: &*

Casus. *CASVS eorum quæ absq; consilio, alicuius gratia, suscipiuntur.*

20. Non igitur omnia casu & fortuitò eueniunt, sed duntaxat ea, quæ rarò cõtingunt, & quorum causæ per se ignorãtur.

21. Natura enim nihil agit frustra, sed omnia propter certum finem, & ex necessitate τῆς ὑποθέσεως.

Lib. III. *22. Cumq; natura sit principium motus, is autem sine loco, vacuo, tempore ac continuo, continuum sine infinito intelligi non possit: aurea methodi catena postulat, vt eorum quoq; hic definitiones ponantur.*

Motus. *23. Motus igitur est actus rei existentis in potentia, quatenus potentia.*

Infinitũ. *23. Infinitum est cuius partes eiusdem quantitatis si accipias, præter eas aliæ semper adhuc accipi possunt.*

25. Tale infinitum actu nullum est, sed facultate, quæ tamen tota ad actum deduci non potest, idq; quatuor inhæret re-

Lib. IIII. *bus, tẽpori videlicet, numero, magnitudini & generationi rerũ.*

Locus. *26. Locus est superficies seu extremitas corporis continentis primò immobilis, & diuiditur in proprium & communem.*

Vacuum. *27. Vacuum siue inane est locus in quo nullum corpus est, sed esse possit.*

28. Tale vacuum nullum est in natura, nec separabile extra corpora, nec inseparabile intra corpora.

Tempus. Lib. 5. *29. Tempus est numerus motus secũdùm prius & posterius.*

30. Motus igitur (vt adhuc melius intelligatur) hoc nomine differt à mutatione, quòd mutatio generis instar se ad motum habeat.

Species motus. *31. Species enim motus vulgò quidem numerantur sex, sed*

reuera sunt tres, videlicet, alteratio, causa qualitatis: incremẽtum & decrementũ causa quãtitatis: φορὰ seu latio ratione loci.

32. Generatio autem & corruptio propriè non sunt motus, sed mutationes.

33. Quies opposita motui est priuatio eius quod potest moueri. Quies.

34. Propter hæc tribuuntur rebus naturalibus, esse simul, separatim, intermedium, deinceps, consequenter, & continuũ. Item, tangere & cotinenter moueri.

35. Simul enim sunt, quæ in eodem loco primo continentur: è contra separatim sunt quæ in pluribus locis existunt. Simul & separatim sunt.

36. Tangunt ea se mutuò quorum extrema sunt simul: quẽadmodum contiguum vel consequens dicitur id, quod ita est deinceps, vt attingat id, quod proximè antecessit. Tactus. Contiguũ

37. Deinceps autem est quod principium sequitur, cum intermedium nihil sit inter illa, quæ sunt eiusdem generis. Deinceps.

38. Intermedium est quò prius peruenire solet id, quod mutatur, quàm ad extremum. Intermedium.

39. Continuum est quando extrema siue termini, quibus duæ res se attingunt, fiunt idem & vnum. Continuũ

40. Continenter mouentur, quæ nihil aut parum rei non temporis interrumpunt. Continẽter moueri.

41. Motus autem dicuntur vni I. genere: II. specie: III. numero: IV. perfectione: V. æquabilitate: & contrariantur inter se ij, qui sunt ex cõtrario in contrariũ: quemadmodũ ea quies contrariatur quieti, quâ res in contrarijs habitibus consistunt. Motus quot modis vnus. Quies cõtraria.

42. Hi verò motus, sicut & linea, & planities, & corpus & tempus nequaquam possunt in partes indiuiduas, sed infinitè secabiles diuidi. Lib. VI. Infinita diuisio,

43. Ex quibus omnibus consectariũ est I. quòd nullum indiuiduum possit aut moueri aut quiescere: II. nihil in instãti moueri aut quiescere posse: III. omnem mutationem consistere Consect. 1. 2. 3.

4. *in termino ad quem mouetur: IIII. quòd quo tempore primùm aliquid mouetur aut quiescit, in qualibet eius parte moueatur vel quiescat, ita tamen, vt omne quod primò mutatum*
5. *est in puncto temporis indiuiduo mutatum sit: V. deniq; quòd nec in quietis nec in motus actu possit vllum primum vel dari vel esse.*

Lib. 7. 44. *Cùm igitur ex his pateat motum esse: sequitur ex naturarelatorum motorem quoq; esse debere.*

Quòd motor sit vnus. 45. *Nihil enim mouetur à seipso sed ab alio, idq; si sit vel attingens vel continuum: quod quia in infinitum progredi non potest: sequitur vnum esse motorem primum, nempe DEVM OPT. MAX.*

Creatio Mundi. 46. *Qui licet sit vnus, primus & æternus: tamen ipsum mobile siue totam mundi machinam vnà cum motu & tempore ex nihilo creauit in principio temporis, id quod Aristoteles ignorauit, nos ex reuelatâ Dei sapientiâ scimus & credimus.*

Conseruator & gubernator Mundi Deus. 47. *Primus hic motor ita mouet mobile motu videlicet circulari, (qui motuum & primus & maximè continuus, & denique perfectissimus est) vt ipse non moueatur interim, sed sit* ἀσώματος καὶ ἀπαθὴς, *sine vlla fatigatione conseruans & gubernans res creatas.*

Lib. 1. de Cœlo. 48. *Inter eas iure sibi primas vendicat partes Mundus, qui nec numero nec magnitudine, nec tempore est infinitus sed finitum systema cœli & terræ, rerumq; in his contentarum à Deo & propter Deum conditum.*

Quid sit Mundus.

Cœlum. 49. *In quo præter quatuor simplicia corpora est quinta quædam essentia seu ipsum cœlum, quod natura sui & leuitate & grauitate & generatione & corruptione & augmento & decremento vacat.*

Lib. II. Differentiæ partiũ Cœli. 50. *Differentiæ partium cœli ita constituuntur, vt superior pars ratione quidem primi motus sit polus Antarcticus, inferior Arcticus, dextra Oriens, sinistra Occidens, antica Septẽtrio, po-*

trio, postica meridies, longitudo deniq; distantia polorum à se inuicem: respectu verò secundæ conuersionis contrario hæc intelligenda sunt modo.

51. Fertur autem ab Oriente ad Occidentem eo quòd naturâ melius sit à dextris vtpote à præstantioribus partibus motum inchoari & continuari, idq; æquabiliter. *Cur moueatur ab Oriente.*

52. Cœlum est globosum & ratione sui totius habet vnum sibiq; semper similem motum ad spetierum conseruationem: ratione verò partium varias habet conuersiones ad efficiendam rerum varietatem. *Motus cœli duplex.*

53. Eadem est autem astrorum substantia, quæ & orbium quibus ea infixa sine omni strepitu feruntur. *Substãtia stellarum.*

54. Ac quo sunt propiores orbes primo mobili eò pauciores habent motus, ideoq; primum cœlum plures in se stellas continet, quòd reliquis sit nobilius.

55. Terra verò sita est in medio mundi immobilis, & formæ globosæ. *Terra. Lib. III.*

56. Corpora simplicia secundùm naturam cientur vel à medio ad extremum vel ab extremo ad medium rectâ lineâ. *Motus simplicium corporum.*

57. Nascuntur autem & intereunt elementa quoq; ex elementisq; composita.

58. Est autem elementum in quod cætera corpora, in quibus facultate inest, diuiduntur, ipsum autem in specie differentia diuidi non potest. *Definitio Elementi.*

59. Suntq; nec numerò nec tempore infinita, sed quatuor duntaxat, ignis, aër, aqua, & terra, ac generantur ex semetipsis vicissim, & alternis propter τὸ πάσχειν siue materiam primam mutatis patibilium qualitatum differentijs. *Numerus. Causa mutuæ generationis.*

60. Differunt enim elementa I. qualitatibus primis: II. perpessionibus & actionibus: III. facultatibus. *Differentia Elementorũ.*

61. Facultates autem & tanquam anima elementorum sunt grauitas & leuitas, quæ vel simpliciter ita dicuntur, vel comparatione ad aliud. *Lib. IV. Facultates.*

Cur quædam sursum, quædam deorsum ferãtur.

62. Proinde quòd quædam sursum ferantur, quædam deorsum causa est I. in grauitate & leuitate quæ rebus naturalibus sunt ingenita: II. in aptitudine loci, ad quem vnaquaq; res naturaliter fertur, tanquam ad formam & perfectionem suam.

Ignis. Terra. Aer. Aqua.

63. Ex Elementis enim ignis est simpliciter leuis, quia omnia sui generis eminet: terra simpliciter grauis, quia sese cæteris omnibus subijcit: aër autem & aqua, ratione quidem mutua simplicem habent vel leuitatem vel grauitatem: ratione verò cæterorum nec grauia simpliciter nec leuia sunt.

Lib. de grener. & corrupt. I.

64. Quicquid igitur generatur simpliciter, ex materia prima generetur necesse est, quæ actu quidem non est sed facultate.

Forma primæ materiæ.

65. Non quòd prima materia nullam haberet formam, cum semper aliquo vestita sit actu, sed quòd δύναμιν habeat aliàs formas suscipiendi, capax quidem omnium, nullam autem habens propriam.

Causæ cõtinuæ generationis & corruptionis.

66. Quòd igitur perpetuæ sint generationum & corruptionum vicissitudines, partim causa est primus motor, partim κυκλοφορία cælestium orbium, partim denique materia ipsa, cuius ratione generatio vnius est corruptio alterius & è contra.

Generatio. Corruptio.

67. Generatio verò est mutatio, quâ res tota mutatur, & idem subiectum sensile non manet: sicut corruptio est mutatio ab ente ad non ens.

Alteratio.

68. Alteratio est motus in quo eodem sensibili subiecto manente, quæ in eo sunt affectiones mutantur, quæ vel contrariæ sunt vel intermediæ.

Accretio. Diminutio.

69. Accretio est insitæ magnitudinis accessio: sicut diminutio est eiusdem insitæ magnitudinis decessio.

Nutrimentum.

70. Fit enim augmentum & decrementum in corpore actu prædito secundùm omnes partes accedente vel decedente nutrimento, quod eàdem sit forma cum eo, ad quod accessit, vel à quo decessit.

71. His igitur motibus & mutationibus, cæterisq; corporis affectio-

affectionibus elementa sunt obnoxia, quæ dum vel mediatè, vel immediatè sese contingunt, & in se vicissim agunt ac à se patiũtur, generari ea ex sese mixtione necesse est.

72. *Mixtio autem est vnio mistilium alteratorum, quemadmodum mistile est quod alieno termino facile terminatur, facileq; diuiditur, & in aliud simile agit, ab eodemq; patitur.* Mixtio. Miscibile.

73. *Talia verò mistilia siue elementa, quæ superiorum mutationum sunt causæ, quatuor esse constat ex numero principiorum, quibus ea constituuntur, quæ quatuor itidem sunt, calidũ, humidum, frigidum, siccum, ratione quorum mutua illis actio & passio inest.* Lib. 2. Principia elementorum.

74. *Calidum per se congregat homogenea, per accidens segregat heterogenea: frigidum congregat homogenea & heterogenea: quemadmodum siccum suo: humidum alieno facilè terminatur termino.* Calidum. Frigidũ. Siccum. Humidũ.

75. *Ex hisce primis qualitatibus oriuntur secundæ, vt est grauitas deorsum: leuitas sursum mouens: durities corpus tactui difficulter: mollities facilè cedere faciens: lubricitas corpora læuigans: ariditas exsiccans: asperitas inæqualia: lævitas æquabilia: crassities minus cohærentia: tenuitas contraria reddens.* Secundæ qualitates.

76. *Quodlibet autem elementum generatur ex quolibet elemento ratione primæ materiæ, ita tamen, vt quæ vnâ tantum qualitate communicant, ea facilius generentur, quæ autem vtrisq; repugnant qualitatibus, ea difficilius.* Causæ mutuæ generationis elementorum.

77. *Ex ijs nascuntur mista corpora beneficio quatuor primarum qualitatum, quibus tota per tota miscentur.*

78. *Itaq; insunt elementa rebus compositis non planè actu, nec prorsus potestate, sed quatenus actus eorum confusi mistorum sese corporum actibus subijciunt & exuperantijs eorum interemptis medium quiddam ex ijs constituitur.* Quomodo elementa mixtis insint?

79. *Talium corporum alia sunt perfectè, alia imperfectè mista, quæ per excellentiam Meteora dicuntur.* Lib. 1. Meteor.

Diuisio Meteororum. 80. *Eorum alia sunt ignea, alia aërea, alia aquea, pro tripli-ci aëris regione.*

Ignea Meteora. 81. *Ignea fiunt ex calidis exhalationibus, qui vocantur fumi vt est flamma ardens, trabes accensæ, capræ saltantes, ignis fatuus, & phasmata, vt sunt colores, hiatus, foueæ, stellæ discurrentes, Cometæ, & quorundam sententia, lacteus circulus.*

Flamma ardens. 82. *Flamma enim ardens fit cùm exhalatio in longum & latum distenditur: cùm verò in longum duntaxat porrigitur, fiunt* Faces, *&* Capræ, *atq; stellæ discurrentes.*

Ignis fatuus. 83. *Ignis fatuus est meteorum ortum ex pingui exhalatione, quæ frigiditate aeris nocturni condensatur, donec incendatur, & si solitarius est, dicitur Helena: si geminus, Castor & Pollux.*

Cometa. 84. *Cometa est exhalatio calida & sicca atq; copiosa, paulatim in aere vel igni accensa, ad quam semper plures fumi accumulantur.*

Lacteus circulus. 85. *Lacteus verò circulus veriùs esse videtur collucentia multarum stellarum, quàm coma circuli exhalatione coacta.*

Aquea Meteora. 86. *Aquea meteora fiunt ex vaporibus vt sunt: nubes, nebulæ, pluuia, ros, nix, grando & similia.*

Nubes. 87. *Nubes est vapor humidus frigore medij aeris condensatus.*

Nebula. 88. *Nebula est vapor proximum nobis aerem obscurans, nec ita humidus, vt in aquam verti, nec ita calidus vt subuehi poßit, quiq; decidens in terram, serenitatem: sursum euanescens pluuias portendit.*

Pluuia. 89. *Pluuia est nubes in aquam penitus resoluta, quæ si sit impetuosior, nimbus dicitur: si guttatim delabitur, ψεκάδες nominantur.*

Ros. 90. *Ros est vapor, qui per diem ascendens ob paucitatem caloris in locum pluuijs destinatum efferri non potest, sed frigore noctis refrigeratus, & tandem in infima aeris regione liquatus, deorsum fertur.*

91. *Pruina.*

91. *Pruina est vapor in ima parte aeris constrictus & in gelu concretus, priusquam in aquam se vertat.* Pruina.

62. *Nix est nubes pluuiæ præparatæ, quæ tamen antequam in aqnam resoluatur in media aeris regione à circumstante frigore congelatur, & ventorum agitatione in floccos albicantes propter copiam spiritus, aeris, & frigoris distrahitur.* Nix.

93. *Grando est pluuia in descensu circumstantis aeris frigore per antiperistasim conglobata & constricta.* Grando.

94. *Quinetiam flumina licet à multis statuantur promanare ex mari: tamen probabile esse videtur quòd generentur nõ solùm ex aquis pluuialibus ac subterraneis: sed etiam ex aere & vapore intra terram refrigerato.* Fluminũ ortus. Lib. 2.

95. *Mare verò licet sit receptaculum tertij elementi: tamẽ est salsum, partim quòd Sol calore suo dulciorem & ob id leuiorem aquæ partem extenuet in vaporem, partim quòd à rebus in eo & littoribus eius nascentibus afficiatur.* Salsedinis Maris causæ.

96. *Quod autem non augeatur fluminum influxu ratio est, quòd ea latissimè dispergantur in mare, ac proinde nec animaduertentibus hominibus exsiccentur.* Cur Mare nõ augeatur influxu.

97. *Ventus est multitudo quædam fumosæ exhalationis, quæ ex terra excitata circa eandem vnà cum aere agitatur.* Ventus.

98. *Venti præcipui sunt 12. orientales, Cecias, Subsolanus, Eurus: meridionales: Phœnix, Auster, Libonotus: Occidentales: Africus, Fauonius, Corus: Septemtrionales: Thrascias, Asparctias, & Boreas.* Præcipui venti.

99. *Terræmotus est exhalatio calida & sicca terræ visceribus inclusa, & exitum quærens, quem si ob soliditatem terræ non inuenit, eam mouere solet.* Terræmotus.

100. *Fit autem vel secundum latitudinem terræ, & dicitur tremor: vel secundum profunditatem, & dicitur tum hiatus tum pulsus.* Diuisio.

101. *Tonitru est sonus, quem exhalatio sicca intra nubes cõclusa, & vi ad densiora earum latera, quæ penetrare non potest, depulsa efficit.* Tonitru.

Fulgur. 101. *Fulgur est lumen spiritus in tonitruo erumpentis, qui impetuosa ad nubes illisione & extrusione violentâ leuiter accenditur, & prius videtur, quàm tonitru audiatur, licet simul fiant.*

Lib. 3. Ecnephias 102. *Ecnephias seu procella est spiritus densior, qui confertim ex nubibus secernitur, quod si fiat cum præcipitatione vaporum ἐξνοφία dicitur, & subita vis aquæ profunditur.*

Typhon. 103. *Typhon seu turbo atq; vortex est spiritus magno impetu ex nubibus erumpens, & in alteram nubem impingens, à cuius densitate cùm repellatur in gyrum torqueri eum necesse est.*

Turbo. 104. *Prester siue turbo accensus est spiritus tenuior, qui dum in terras gyrando fertur, ignem concipit, & contacta inflammat.*

Fulmen. 105. *Fulmen est exhalatio spissior è nubibus frigore expressa, quæ magno fragore nubem perrumpens in terram deuoluitur.*

Diuisio eius. 106. *Tria sunt autem fulminum genera, vnum vocatur ἄργης, quod præ nimia sua tenuitate terebrat duntaxat & afflat, non incendit: alterum φολόεις, quod propter subcrassiorem procellosi spiritus vim dissipat, ictuq; rumpit non perforat: tertium est σκηπτὸς quod propter terrenam suam materiam vrit I. afflando: II. comburendo: III. accendendo.*

Lapis fulmineus. 107. *Fit tamen interdum etiam lapis fulmineus, quorundam sententia, cum videlicet fulmen tum proprio tum Solis calore induratur in acumen quoddam eo quòd siccitate superius conglutinatâ vapor admissus effugere nitens ad inferiora tendit, & eam partem crassiorem facit.*

Halo. 108. *Area siue corona siue halo est circulus in nubibus ex refractione radiorum luminosi corporis apparens circa Solem, Lunam & cætera sydera.*

Iris. 109. *Iris est varia colorum species refractione radiorum Solis repræ-*

lis repræsentata in rorulenta nube, quæ in minutissimas guttas resoluitur.

110. παρήλιοι *siue geminus Sol, &* παρασέληνοι *seu geminata Luna est imago Solis & Lunæ à lateribus eorum in nube densa æquabili, quiescente, & aquosa, quam refractio radiorum Solis & Lunæ exprimit.* Parelius.

111. Ῥάβδοι *seu virgæ sunt lineæ rectæ ex refractione radiorum Solis in nube inæquabili, in qua colores tantùm Solis cerni possunt.* Virgæ.

112. *Possunt autem in visceribus quoq; terræ ex his exhalationibus corpora gigni.*

113. *Nam* τὰ ὀρυκτὰ *siue fossilia fiunt ex siccis exhalationibus, vt est lapis, minium, sulphur, sal, cinabaris & similia:* τὰ δὲ μεταλλευτὰ *siue metalla fiunt ex humidis exhalationibus si materia concrescat, eiq; quippiam terræ purioris ita admisceatur, vt indurescat.* Fossilia. Metalla.

114. *Hæc secundùm Planetarum numerum septem numerantur, Solis aurum, Lunæ argentum: Veneris æs: Iouis stannum: Saturni plumbum: Martis ferrum: argentum viuum Mercurij: & diuiduntur in* κυτὰ *seu fusilia &* ἐλατὰ *siue ductilia.* Numerus metallorum.

115. *Hæc omnia fiunt in elementis ratione primarum qualitatum quæ sunt quatuor, duæ agentes calidum & frigidum: & duæ patientes siccum & humidum.* Lib. 4.

116. *Primùm igitur ab his fit simplex generatio, cui contrarius est interitus, qui est putrefactio.*

117. *Putrefactio autem est corruptio caloris innati per externum & aduentitium in humido proueniens.* Putrefactio.

118. *In rebus verò mistis efficitur etiam concoctio, & eius species, maturitas, elixatio, assatio: & inconcoctio cum suis speciebus, cruditate, semielixatione, & semiustulatione, quibus cohæret duri quoque mollis, resiccationis, humectationis,*

tionis, concretionis & densationis explanatio.

Coctio. Inconcoctio. 119. *Concoctio igitur est perfectio, qua naturale calidum absoluit imperfecta corpora, quæ sicco humidoq; constãt: quemadmodum vice versa inconcoctio est imperfectio ob defectum natiui caloris proueniens.*

Maturatio. Crudi tas. 120. *Maturatio est concoctio alimenti eius, quod in arborum fructibus inest: eius verò contraria crudi tas est incõcoctio fructus alimenti ob defectum caloris innati proueniens.*

Elixatio. Semielixatio. 121. *Elixatio est concoctio indeterminatæ rei quæ in humido est facta à calore humido: μόλυνσις verò seu non plena elixatio est inconcoctio crudi succi propter caloris, qui in circumfuso humore inest, penuriam.*

Assatio. Semiassatio. 122. *Assatio est à calore arido alienoq; facta concoctio: semiustulatio verò est imperfecta assatio propter penuriam caloris.*

Durum. Molle. 123. *Durum est quod secundùm planitiem compressum in se non cedit: eius contrarium molle est quod pressum facilè cedit integra manente superficie.*

Resiccatio. Humectatio. 124. *Resiccatio est eorum quæ vel calescunt vel frigescunt, idq; fit calore vel externo vel interno, qui humorem secum exprimit: humectatio verò fit vno quidem modo, cum quid in aquam vertitur: altero, cum id quod concretum est, liquatur.*

Concretio Densatio. 125. *Concretio est eorum, quæ sunt vel aqua, vel mista ex aqua & terra, fitq; vel frigore vel arido calore, vel partim igni & calore, partim frigore: densatio vero fit, quando abeunte humido id, quod siccum est, coit.*

Lib. de Anima. 126. *Post res naturales sequuntur deinceps ea, quæ non modo sunt naturalia, sed etiam animata, siue in quibus est anima.*

Definitio animæ. 127. *Est autem anima ἐντελέχεια siue actus primus corporis Physici Organici.*

128. *Facultates eius sunt nutriens, sentiens, loco mouens & intelligens.*

Nutritiua. 129. *Nutriens est animæ vis, quæ alimento, quod facultate est corpus*

est corpus animatum, conseruare potest corpus, si conuertat nutrimentum in corpus actu animatum.

130. Ad hanc pertinet generans quoq; facultas quæ ad perpetuam specierum conseruationem simile procreat ei quod nutritur. Generatiua.

131. Sentiens est qua facultate sensilia fiunt actu sensilia. Sensitiua.

132. Sensus autem sunt duplices externi & interni: ac externi quidem V. numerantur, Visus, Auditus, Olfactus, Gustus & Tactus. Sensuum diuisio.

133. Visus est qui facultate aspectabile efficit actu aspectabile, cuius instrumentum est pupilla oculi, medium διάφανες seu perspicuum, obiectum color, lux & alia quædam. Visus.

134. Lux est actus perspicui, quatenus perspicuum: color verò est mouens actu, perspicuum quatenus perspicuum, & species eius sunt 7. duo extremi, albus & niger: 5. intermedij flauus, puniceus, purpureus, viridis & cæruleus. Lux. Color.

135. Auditus est sensus qui sonos percipit per aerem & aquam, cuius organum generale est auris: speciale aer quidam membranis aurium inclusus, medium τὸ διαπνὲς seu aer vel aqua, obiectum sonus, siue qualitas ex collisione duorum corporum solidorum in aere excitata. Auditus. Sonus.

136. Odoratus est sensus quo odores per aquam & aera percipimus, cuius organum est membrana quædam mollis & alba in suprema angustaq; narium parte: medium διόσμος siue aer & aqua à sicco & sapido imbuta: obiectum odor siue affectio quædam sicci sapidi in humido. Olfactus. Odor.

137. Gustus est sensus, quo sapores percipimus, cuius medium est internum organum linguæ: obiectum sapor, qui est affectio quædam sicci in humido per calorem generata, quæ gustum de potentiâ in actum traducit. Gustus. Sapor.

138. Tactus est sensus, quo corporis, quatenus corpus est, differentias siue elementorum qualitates percipimus, cuius medium externum est cutis: internum nerui, & quicquid est nerui- Tactus.

D uosum:

uosum: obiecta quàm primæ tam secundæ qualitates: organum in toto corpore.

Communia obiecta sensuum.

139. *Horum omnium sensuum communia sunt obiecta 5. motus, quies, figura, magnitudo & numerus.*

Lib. 3.

140. *Sensus verò interiores sunt tres, sensus communis, phantasia & memoria.*

Sensus cõmunis.

141. *Sensus communis est locus ad quem omnia, qua exteriores sensus percipiunt, afferuntur, vbi à sentiente animæ vi dijudicantur: cuius sensus communis organum est cerebrum, quod sua quidem naturà videtur non sentire sed tantùm sensuum sensiones percipere.*

Phantasia

142. *Phantasia seu imaginatio est, quæ species à sensibus perceptas etiam absentes perspicit, earumq; imagines retinet.*

Memoria.

143. *Memoria est interna animæ sentientis facultas conceptarum rerum imagines conseruans & ex præterito tempore prompte reuocans, quæ cum reminiscentia nequaquam est idem.*

Recordatio.

144. *Est enim recordatio ratiocinatio quædam, quâ ex prioribus & notis ad posteriora & minùs nota progredimur, eorumq; notitiam inuestigamus.*

145. *Ex quibus patet recordationem in rationalia duntaxat animalia cadere posse: memoriam verò in bruta quoq;.*

Intelligẽs mens.

146. *Tertia facultas animæ est mens seu intelligentia, cuius organum nullum: obiectum autem est intelligibile, quod vel caret omni materia, estq; νοητὸν actu: vel cum materia connexum, idq; consideratur vel ἐκ πρόσεσεως Physicè, vel ἀφαιρέσεως Mathematicè, vel vt ἁπλῶς ὄν Metaphysicè.*

Patibilis mens.

Agens.

147. *Mens primùm alia est patibilis, quæ cum inferioribus animæ gradibus coniuncta interit: alia agens cuius operationes sunt tres apprehensio simplicium, compositio & diuisio rerum intelligentiâ comprehensarum, & denique διανοία siue discursus atq; ratiocinatio.*

148. *Appre-*

148. *Apprehensio simplicium est cum species apprehenduntur absq; affirmatione & negatione, in qua cognitione varietas duntaxat est, nulla veritas aut falsitas.* *Apprehēsio simplicium.*

149. *Compositio & diuisio est cum de simplicibus aliquid affirmatur aut negatur, partim componendo, partim diuidendo.* *Compositio & diuisio.*

150. *Discursus est qui diuersas res inter se confert, & quid verum aut falsum sit ratiocinando colligit.* *Discursus*

151. *Agens intellectus alius est theoreticus cuius finis est verum aut falsum: alius practicus cuius finis est bonum prosequendum, & malum fugiendum.* *Theoreticus intellectus.* *Practicus.*

152. *Quarta facultas animæ est ea, quà animal de loco ad locum mouetur.* *Locomotiua.*

153. *Mouet autem loco ipse appetitus, qui si coniungatur cum ratione: voluntatem constituit motricem: si cum phantasia, gignit cupiditatem.* *Appetitus mouens loco.*

154. *Tria igitur sunt in motu animalium necessaria: I. motum quod est animal: II. mouens quod vel est immobile, bonum videlicet ipsum, siue sit verum siue apparens: vel mobile vt est appetitus, qui & mouet spiritus animales, & à bono quod expetit mouetur: III. quod mouetur est organum in quo duo sint immobilia necesse est vnum internum videlicet flexura cuiusq; membri: alterum externum cui animal innititur.* *In motu tria necessaria.*

155. *Breuiter motus animalium ita fit, vt bonum ipsum sensibus perceptum moueat appetitum, appetitus spiritus animales, hi neruos, nerui musculos, illi compagem cieant ossium quibus motis vel totum vel pars moueatur oportet.* *Modus motus animalium.*

156. *Cum verò nec mouentur actu nec sentiunt animalia: tunc priuatio sentiendi somnus, habitus verò vigilia nominatur; quæ nec corporis nec animæ sunt affectiones propriè sed vtriusq; communes.*

Somnus. 157. *Est igitur somnus quies animalium facultatum ab vtili humore cerebrum madefaciente proueniens.*

Somnium 158. *Somnium verò est visum ex sensuum reliquijs ortum dormientibus animalibus occurrens quatenus dormiunt.*

159. *Hæc aut sunt signa eorum quæ in corporibus eueniunt aut causæ actionum vniuscuiusq́, aut fortuita, aut deniq́, diuina vel dæmoniaca.*

Causa Physica longæ & breuis vitæ: iuuentutis & senectutis. 160. *Quòd autem quædam animalium sint longioris, quædam breuioris vitæ, id fit ratione radicalis humidi, quod si citò à calido absumatur, vita breuis: si benè temperetur eo, vita longa (Physicè loquendo) efficietur: id quod etiam de iuuentute & senectute, atq́, adeò de vita & morte iudicari debet.*

161. *Vt verò hæc tota Physices doctrina perfectior esset: historias animalium Aristoteles libris X. partes IV. generationem V. comprehendit non indignis octoginta talentis quæ Alexander Magnus in eos contulit.*

METAPHYSICA.

Lib. I. Ostenditur an Metaphysica sit, quid, qualis & quare sit. 1. *Metaphysica est scientia contemplatiua entis, quatenus ens, & affectionum, quæ ei per se insunt.*

2. *Scire autem omnes homines naturâ desiderant, & ad cognitionis atq́, doctrinæ cupiditatem innato quodam impetu trahuntur atq́, ducuntur, quippe in qua excellere pulchrum putant, labi verò & malum & turpe iudicant.*

Naturalis amor sciẽdi. 3. *Propterea enim cum alios sensus amamus, tum in primis aspectum, quòd ad comparandam rerum cognitionem per se plus, quàm cæteri, ponderis habeat.*

Amor sensuum. 4. *Quibus sensibus quamuis & reliqua polleant animantia bruta, idq́, multo, quàm homines, magis: diuersam tamen ab ijs inferiorem q́, cognoscendi rationem obtinent.*

Differentia cognitionis humanæ & brutæ. 5. *Nam eorum quidem solis quædam sensibus, quædam memoriâ, quædam prudentiâ, quædam deniq́, veluti disciplinâ quadam sunt cognitionis participia: genus verò humanum vi-*

uit

uit ratione, experientia & arte.

6. *Hæc autem in hominibus ita fiunt, vt quemadmodum crebrior eiusdem rei memoria perficit vnius experientiæ vim: ita frequens experientia gignat artem.* Experientia. Ars.

7. *Quæ licet superetur ab experientia respectu actionis: tamen ratione cognitionis est superior, ex qua homines iudicantur sapientes magis, quàm ex actione.* Collatio artis & experientiæ.

8. *Inter artes autem & scientias Theoreticæ practicis excellunt, eo quòd maiore constant cognitione, diuturnioreq; cum tempore tum labore inuentæ sunt.*

9. *Ex quibus colligi potest Metaphysicam versari circa primas rerum causas, primaq; principia.*

10. *Eius enim est requisitum* 1. *scire*: 2. *posse docere*: 3. *res omnes vniuersaliter*: 4. *difficiles*: 5. *contemplatiuas*: 6. *reliquis præstantiores & dominantes*: 7. *non solùm quòd sint, sed etiam cur sint.* Requisita sapientiæ.

11. *In causis autem enumerandis & statuendis veteres Philosophi varijs errarunt modis, cum generaliter nec plures sint, nec pauciores, quàm quatuor numero, videlicet materia, forma, efficiens & finis.* c. 3. 4. & c. c. 1.

12. *Etsi autem prima principia quodammodo nobis naturaliter nota sint: interim tamen non parua est difficultas cognoscendi veritatem, idq; fit in immaterialibus quidem rebus ex parte intellectus nostri: in materialibus autem ex parte ipsarum.* Lib. 2. de modo inuestigãdæ veritatis.

13. *Impossibile est enim nos in hac vita substantias separatas essentialiter cognoscere, cum intellectus mentis nostræ sic habeat sese ad ea, quæ naturâ sunt omnium manifestissima, quemadmodum OCVLI VESPERTILIONVM ad lumen diurnum.* Imbecillitas mentis in diuinis.

14. *Quòd verò sit aliquod primum omnium rerum principium, patet ex eo, quod nec possit dari progressus in infinitum in vllis causis, nec queant infinitæ eiusdem rei esse causæ, nisi in ac-* c. 2. Esse vnum primum principiũ.

cidentaliter ordinatis & sibi inuicem succedentibus.

c. 3. Impedimẽta & adiumenta doctrinæ.

15. Sed in cognoscendis & hisce rebus & alijs omnibus quẽadmodum plurimum discentes consuetudo & naturalis inclinatio impedit: ita mirificè iuuat Dialectica siue sciendi modus, & conueniens tractatio scientiarum, in quibus oportet certitudinem inuestigari secundum naturam subiectæ materiæ.

c. 1. Lib. 3. de 15. quæstionibus arduis.

16. Quoniam verò nemo feliciter ligaturam aliquam soluet, nisi prius nodũ eius sciat, & haud facilè quis ad metã perueniet, nisi prius itineri suo scopum præfigat, ad quem perueniẽdũ sibi sit, idcirco non inconueniens fuerit præcipuas huius scientiæ dubitationes breuiter in primis & proponere & dissoluere.

c. 2. Quæ sint considerãda Metaphysico.

17. Est igitur Metaphysici munus considerare 1. causas omnes: 2. principia eaq; cum substantiarum tum scientiarum: 3. substantias omnes quatenus sunt substantiæ: 4. propria substantiarum accidentia.

18. Præter sensiles substantias, aliæ separatæ, quæ sint ideæ, non existunt.

19. Sed neq; magnitudines neq; numeri, nec deniq; reliquæ Mathematicæ entia sunt in substantiarum colonijs censenda.

c. 3.

20. Verùm tam materia & forma ex quibus tanquam partibus res naturales componuntur: quàm genus & differentia, ex quibus tanquam prædicatus essentialibus res constituũtur principiorum nomen merentur.

21. Magis tamen vniuersalia magis etiam sunt principia in genere causæ materialis: minùs autem vniuersalia in genere causæ formalis.

c. 4.

22. Præter causam verò materialem alia causa per se siue essentialis rerum naturalium non est, quæ videlicet extra singularia existeret.

23. Quidditas substantiæ materialis, si conferatur cum ijs, quibus primò conuenit, vt humanitas cum homine communi: re ipsa à substantia, cuius est quidditas, non differt, nisi solo cõcipiendi ac significandi modo: si verò comparetur cum ijs, quibus se-

cundaria ratione siue mediatè conuenit, vt humanitas cum Socrate, tum aliud est à substantia, cuius ipsa est quidditas.

24. Principia interna videlicet materia & forma non sunt eadem numero comparatione diuersorum, sed eadem specie, aut genere, aut analogia, iuxta identitatem eorū, quæ illis constant.

25. Verùm quoniam multa possunt effici ab eodem agente numero & propter eundem numero finem: imò verò cum omnia, quæ fiunt, sint effecta primi agentis ac supremi finis: idcirco extrinseca principia videlicet efficiens & finis numero possunt esse.

26. Rerum autem corruptibilium & incorruptibilium externum atq; primarium quidem principium est vnum & idem nempe Deus Opt. Max. interna verò principia non sunt eadem nisi secundum analogiam, ita vt incorruptibilium principia sint corruptionis expertia, corruptibilium verò corruptibilia non quidem per se, sed per accidens.

27. Ens & vnum si acciptantur pro primo, simplicissimo, ac independente vno ac ente, quod est Deus Opt. Max. non est substantia rerum omnium, sed causa exemplaris & efficiens: si sumantur transcendenter pro indiuisa rerum omnium essentia, tum erit substātia rerum omnium, sed non separata à singularibus: si denique vsurpetur ens quidem pro quantitate continua, quæ quidem est immediatè vna vnitate numerali: vnum verò pro vnitate numerali: tum neutrum est substantia rerum, sed potius ambo corporeis substantijs accident.

28. Principia rerum sunt actu & non potentia exceptâ materia, quæ cum potentiâ sit, reducitur ad actum per ens actu: tum verò principia vt vniuersalia sunt, non sunt principia, sed quatenus singularia, in quibus omnis actio versatur. c. 6. Lib. 5. de subiecto, partibus, affectionibus & principijs Metaphysica.

29. Quatuor sunt autem præcipuè, quæ ad cuiusq; scientiæ constitutionem pertinere videtur, nempe subiectum, subiectiq; partes, propriæ passiones, ac denique principia.

30. Principiò igitur subiectum Philosophiæ primæ est ens ita

primæ Philosophiæ. vt sua latitudine Deum & creaturas compre hendat.

31. Quod quamuis ita se habeat. inde tamen non sequitur reliquas scientias subalternari Metaphysicæ saltem subalternatione totali, nisi secundum quid & impropriè.

c. 2. Partes entis.

32. Quod secundum attinet: partes entis sunt ipsa decem summa rerum genera, de quibus principaliter tractare Metaphysici munus est, ita tamen vt magis substantias, quàm accidentia consideret.

Passiones entis.

33. Veræ autem passiones siue vltimæ differentiæ entis sunt vnum, aliquid, rès, verum, & bonum: quæ & Transcendentia nuncupantur, & inter quæ ratione quidem rerum nullus est ordo, sed intellectus respectu.

34. Hæc cum τῷ ἑνὶ siue realiter conueniant, & τῷ λόγῳ duntaxat siue ratione differant: huiusce primæ Philosophiæ fuerit & de his & de reliquis omnibus ad has entis passiones pertinentibus disputare.

c. 3. Principia.

35. Quod postremum spectat requisitum: non minùs etiam axiomata & communia scientiarum principia considerare debet Metaphysicus, quàm superiora.

c. 4.

36. Inter omnia verò principia hoc est & ordine primum & robore firmissimum: Fieri non posse, vt idem simul insit & non insit.

37. Quod absolutè quidem non, sed elenchicè potest demonstrari ratione hominum redarguendo videlicet negantes cognitione sensitiua.

c. 5.

38. Ex quo sequitur primùm quòd impossibile sit duo contraria simul esse vera, aut inter ea medium dari: deinde quòd non omne apparens sit verum: præterea quòd non omnia sint vera nec omnia falsa: tum deniq; quòd nec omnia quiescant nec omnia moueantur, sed quòd quædam nunquam moueãtur, qualis est Deus: quædam semper moueantur, quale est cœlum: quædam aliquando moueantur, aliquando quiescant, quales sunt res naturales.

39. Princi-

39. *Principium dicitur VII. modis: 1. magnitudinis siue motus: 2. id vnde actio commodè inchoatur: 3. pars primò existens: 4. efficiens naturaliter: 5. efficiens electione: 6. efficiens arte: 7. principium cognoscendi.* c. 1. Principiũ. Lib. 5. de distinctionibus terminorum Metaphysicorum.

40. *Hi & reliqui omnes modi reducuntur ad hanc generalem principiorum definitionem, qua dicitur principium esse id, vnde aliquid primum aut est, aut fit, aut cognoscitur.*

41. *Causa dicitur 1. vt materia: 2. vt forma: 3. vt efficiẽs: 4. vt finis: & diuiditur 1. in priorem & posteriorem: 2. in per se, & per accidens: 3. in complexam & incomplexam: & vtraq; harum in causam potentia, & actu.* c. 2. Causa.

42. *Elementum est 1. vocum literatarum: 2. rerum naturalium: 3. demonstrationum Mathematicarum.* c. 3. Elementũ

43. *Natura dicitur 1. generatio viuentium: 2. pars quæ prima in viuẽtibus generatur: 3. internum principium cuiusq; rei naturalis: 4. materia prima: 5. forma substantialis: 6. quælibet substantia habens modum formæ.* c 4. Natura.

44. *Necessarium dicitur 1. sine quo res viuere aut esse non potest: 2. sine quo nec bonum comparari aut conseruari, nec malum abýci aut vitari potest: 3. quod est violentum: 4. quod aliter se habere nequit.* c. 5. Necessarium.

45. *Vnum consideratur vel realiter, vel logicè, & hoc modo consideratum dicitur 1. numero: 2. specie: 3. genere: 4. analogia.* c. 6. Vnum.

46. *Realiter sumptum dicitur, vel per se, vel per accidens: & per se quidem dicitur indiuisione 1. continui: 2. formæ: 3. materiæ: 4. rationis siue rei: 5. definitionis: per se verò 1. subiectum & accidens: 2. duo accidentia respectu vnius subiecti: 3. duo subiecta ratione vnius accidentis.*

47. *Plura quoq; dicuntur totidem modis quot vnum, propterea quod quot modis dicitur vnum oppositorum, tot modis dicitur & alterum.* Plura.

c. 7. Ens.

48. *Ens aliud est per se, aliud per accidens, & per se quidem dicitur 1. substantia: 2. qualitas: 3. quantitas: 4. relatio: 5. actio: 6. passio: 7. existentia in loco: 8. existentia in tempore, quæ sunt vel entia actu vel entia potentiâ, quibusq; modis entis & situs & habitus adiungi possunt: per accidens verò dicitur 1. cum accidens de accidente: 2. cum accidens de subiecto: 3. cum subiectum de accidente prædicatur.*

c. 8. Substantia.

49. *Substantia dicitur 1. de primis substantijs, ijsq; sensilibus: 2. de formis: 3. de essentia rerum, quæ definitione solet explicari.*

c. 9. Idem.

50. *Idem vel est per se, vel per accidens, idq; 1. cum accidens: de accidente: 2. cum accidens de subiecto: 3. cum subiectum de accidente: 4. cum simplex prædicatum de composito subiecto: 5. cum compositum subiectum de simplici prædicato dicitur.*

Diuersa.

51. *Diuersa sunt 1. specie: 2. numero siue materia: 3. definitione & ratione substantiæ quantumlibet ea sit generica.*

Differentia.

52. *Differentia dicuntur 1. quæ licet eadem sint genere, numero, specie: tamen in aliquo sunt diuersa: 2. quæ ita sunt genere diuersa, vt in eis nec analogica quidem conuenientia cernatur: 3. quæ sunt eiusdem generis differentiæ: 4. quæcunq; in essentia habent aliquam diuersitatem.*

Similia & dissimilia.

53. *Similia & dissimilia dicuntur 1. quæ idem passa sunt: 2. quæ sunt plura eadem, quàm diuersa: 3. quorum qualitas est eadem: 4. quæ pluribus contrarijs, ijsdemq; alterantibus prædita sunt.*

c. 10. Opposita.

54. *Opposita dicuntur 1. contrariè: 2. contradictoriè: 3. relatiuè: 4. priuatiuè.*

Cõtraria per se.

55. *Contraria sunt vel per se vel per aliud, & per se quidem 1. quæ cum genere differant, simul eidem inesse nequeunt: 2. quæ sub eodem genere: 3. quæ in eodem susceptiuo: 4. quæ inter ea, quæ cadunt sub potentiam: 5. quæ aut genere, aut specie, aut simpliciter PLVRIMVM DIFFERVNT.*

56. *Contra-*

56. *Contraria per accidens sunt* 1. *in quibus sunt contraria* 2. *quæ habent peculiares propensiones ad suscipienda contraria:* 3. *quæ contrariys aut afficiunt aut afficiuntur, aut afficere aut affici possunt.* 4. *quæ sunt contrariorum abiectiones aut acceptiones:* 5. *quæ sunt contrariorum habitus.* Cōtraria per accidens.

57. *Diuersa specie dicuntur* 1. *quæ genere quidem conueniunt, sed interim non subalternantur:* 2. *quæ ita conueniunt genere, vt sint eiusdem diuisionis membra per differētias oppositas:* 3. *quæ habent aliquam contrarietatem essentiæ, licet genere non conueniant:* 4. *quæ sunt contraria & in primis per se.* Diuersa specie.

58. *Prius & posterius dicitur vel ratione alicuius primi, quod principiū sit in certo aliquo rerū genere, vel quod illi propinquius est, idq;* 1. *loco:* 2. *tempore:* 3. *motu:* 4. *potestate:* 5. *ordine: vel respectu cognitionis, idq; aut ratione aut sensu: vel deniq; natura idq;* 1. *quæ non simul tolluntur cum alijs, sed cū ijs cætera:* 2. *quoad substantiam & accidens:* 3. *quoad potētiam & actum.* c. 11. Prius & posterius.

59. *Quemadmodum autem potentia dicitur* 1. *principium mouendi:* 2. *quo quid mouetur.* 3. *quo benè possumus operari:* 4. *virtus qua corrumpentibus resistitur: ita POTENS dicitur* 1. *quod in se habet principium mouendi:* 2. *quo possit mouere:* 3. *quod non habeat principium per quod corrumpatur:* 4. *quod habeat principium benè operandi aut patiendi.* c. 12. Potentia. Potens.

60. *Quantum vel est per se vel per accidens, & per se quidem dicitur* 1. *quod secundū essentiam est quantum:* 2. *quod est passio substantialiter consequens quantum: per accidens verò dicitur* 1. *quod est in subiecto quanto:* 2. *quod habet continuitatem & diuisionem.* c. 13. Quantum

61. *Quale dicitur* 1. *substantialis differentia:* 2. *omne illud accidentarium, quod Mathematica reddit qualia:* 3. *omnis passio alterationum:* 4 *habitus & dispositio.* c. 14. Quale.

62. *Ad aliquid dicitur vel per se vel per accidens, & per se quidem:* 1. κάθ' ὑπερέχον πρὸς ὑπερεχόμενον, *siue secundū excedens* c. 15. Ad aliquid.

cedens & excessum: 2. κατὰ τὸ ποιητικὸν καὶ παθητικὸν sive secundum agens & patiens: 3. κατὰ τὸ μέτρον καὶ μετρητὸν secũdum mensuram & mensuratum: 4. quæ referuntur per sua genera: 5. quæ referuntur per sua concreta: per accidens verò dicitur 1. subiectum ratione accidentis: 2. vnum accidens ratione alterius accidentis.

c. 16. Perfectũ. 63. Perfectum dicitur vel secundum se, vel secundum aliud: & quidem secundum se 1. quantitate cui nulla particula deest: 2. virtute: 3. finis consecutione: secundum aliud verò 1. quod perfectè producit aliquod: 2. quod perfectè imitatur: 3. quod perfectè habet aliquid: 4. quod perfectè repræsentat.

c. 17. Terminus 64. Terminus dicitur 1. vniuscuiusq; vltimum: 2. magnitudinis vltimum: 3. forma magnitudinis: 4. vltimum motus & actionis: 5. causa finalis: 6. essentia rei quatenus quidditatiua definitione explicatur.

c. 18. Secũdum quod. 65. Secundum quod dicitur 1. quatenus accommodatur formæ: 2. quatenus primo propriæ materiæ susceptiuo naturali: 3. quatenus cuiq; causæ: 4. quatenus certum situm designant.

Secũdum se. 66. Secundum verò se dicitur 1. quatenus accommodatur definitioni: 2. parti definitionis: 3. quod conuenit ex se, non ex alia causa: 4. quod sine consocio est: 5. cum quid in seipso aut in aliqua sui parte suscepit.

c. 19. Dispositio 67. Dispositio dicitur ordo 1. loci: 2. virtutis: 3. formæ seu figuræ respectu.

c. 20. Habitus. 68. Habitus dicitur 1. pro ipso actu habendi aliquid: 2. pro dispositione: 3. pro quauis parte dispositionis.

c. 21. Paßio. 69. Paßio dicitur 1. qualitas alternans: 2. motus alternationis: 3. nociua alteratio: 4. magna calamitas aut prosperitas.

c. 22. Priuatio. 70. Priuatio dicitur 1. cum res inepta rem aptam non habet: 2. quod secundum genus aptum est habere, licet non habeat: 3. quod conuenienti tempore non habet: 4. à quo aliquid per vim aufertur.

71. Ne-

71. *Negatio dicitur* 1. *priuatio*: 2. *si quid defectiuè habeat*: 3. *si quid parum habeat*: 4. *si quid non facilè aut non benè.* Negatio.

72. *Habere dicitur* 1. *quod alteri dominatur*: 2. *cum agens habetur à patiente & materia à forma*: 3. *continens*. 4. *prohibens.* c. 23. Habere.

73. *Ex aliquo esse significat* 1. *vt ex materia*: 2. *vt ex toto aliquo, & primo mouente*: 3. *vt ex composito*: 4. *vt species ex tota parte subiecta speciei.* c. 24. Ex aliquo esse.

74. *Pars significat* 1. *integrantem*: 2. *subiectiuam*: 3. *essentialem Physicam*: 4. *essentialem Metaphysicam.* c. 25. Pars.

75. *Totum aliud est vniuersale, aliud ex pluribus coniunctum: & hoc aliud integrale, aliud essentiale Physicum, aliud essentiale Metaphysicum.* c. 26. Totum.

76. *Mutilum vt aliquid sit requiritur* 1. *vt sit diuisibile in partes*: 2. *vt totum adhuc respectu mutilaminis censeri possit*: 3. *vt partes habeant naturalem ordinem in toto*: 4. *vt sit continuum.* c. 27. Mutilum.

77. *Genus dicitur* 1. *generatio continua*: 2. *principium generis*: 3. *subiectum genus*: 4. *prædicabile siue vniuersale.* c. 28. Genus.

78. *Diuersa genere sunt* 1. *quorum materia diuersa est*: 2. *quæ diuersis categorijs continentur.* Diuersa genere.

79. *Falsum dicitur* 1. *re, idq; aut de eo, quod non est, sed esse dicitur, vel cum reditione ad verum, vel sine reditione: aut principaliter de eo, quod ratione sui est aliquid non tamen est illud, quod apparet.* 2 *de definitione*: 3. *de homine.* c. 29. Falsum.

80. *Accidens dicitur* 1. *quod contingit alicui inesse*: 2. *quod per se quidem alicui conuenit, sed non est substantia eius.* c. 30. Accidens.

81. *Tria sunt autem duntaxat genera scientiarum speculatiuarum, videlicet Mathematica, Physica & Metaphysica, quæ Theologia quoq; nuncupatur, quòd partim circa separatas substantias partim verò circa essentiam diuinam versetur.* c. 1. Lib. 6. Tres esse theoreticas scientias.

82. Etsi verò cæteræ quoq; scientiæ considerant particularitèr ens, quo ad proprium genus & propriam differentiam: tamen id faciunt auxilio primæ Philosophiæ, cuius solius est considerare τὸ τί ἦν εἶναι, seu quidditatem rerum, quoad prædicata communissima & vniuersalia.

c. 2. Accidentium nulla scientia.

83. Accidentium nulla est scientia, nisi quod ad rationem communem, propterea quòd accidentia nec semper nec vt plurimùm sunt, sed ὄντως μὴ ὄντα, siue non enti valde propinqua.

c. 3.

84. Principia & causæ sunt tales vt oriantur & occidant sine generatione & corruptione.

Lib. 8. de primo ente. c. 1.

85. Quæcunq; autem eueniunt à proximis causis aut necessariò aut contingenter eueniunt.

c. 2.

86. Substantia reliquis entibus prior est natura, tempore, cognitione & definitione.

c. 3.

87. Quoniam verò substantia dicitur 1. τὸ τί ἦν εἶναι, siue quidditas rerum: 2. subiectum siue substantia prima, & hæc vel vt materia, vel vt forma, vel vt ex his composita: dicendum de ijs ordine.

c. 4. 5. Quidditas rerum.

88. Ac principiò quidem illa quidditas rerum siue essentia quæ definitione explicatur, primò ac simpliciter ipsis substantijs competit: secundariò verò & κατὰ τὶ accidentibus quoq; tribui potest.

c. 6.

89. Sed τὸ τί ἦν εἶναι seu quidditas καὶ τὸ ἕκαστον seu vnum, quodq; rerum idem sunt in ijs duntaxat quæ per se dicuntur, non autem in ijs, quæ per accidens.

c. 7.

90. Sensibiles autem substantiæ nequaquam generantur ab ideis, vt Plato dixisse videtur, sed à similaribus & indiuiduis.

c. 8. 9. Quomodo forma introducatur.

91. Impossibile est etiam in materia præexistere formam generandam vel eius partem, vt cooperetur agenti ad sui productionem, sed agens naturale disponit materiam, & educit formam de potentia materiæ.

c. 10. 11.

92. Cumq; definitio omnis sit λόγος, inuestigeturq; compositione

ſitione & diuiſione, quæ ſine partibus eſſe nequeunt: eam certè partibus carere veriſimile non ſit.

93. *Partes igitur definiti ſiue ſpeciei ſunt priores toto: ſed partes materiæ comparatæ quidem toti ſunt poſteriores: ſed quatenus principium prius eſt principiato, ſunt priores toto.*

94. *Illæ verò partes ſunt genus & differentia, quæ cùm non diſtinguantur realiter, ex ijs fit vnum per ſe: ſed ex ſubiecto & accidente nequaquam fit vnum, cum ea realiter diſtinguantur, & neutrum eorum ſit in pura potentia.* c. 12. Partes definitionis.

95. *Nullum autem vniuerſalium, aut eorum quæ vniuerſaliter prædicãtur, ſignificat τὸ δὲ τι ſiue hoc aliquid, ſed quale, ac proinde nullæ ideæ poſſunt eſſe ſeparabiles ſubſtantiæ.* c. 13. 14.

96. *Singularium ſiue corruptibilium ſiue incorruptibilium proprie nec definitio nec demonſtratio poteſt eſſe.* c. 15.

97. *Quidditas autem eſt principium & cauſa, ſed non materialis, verùm formalis.* c. 16.

98. *Explicata breuiter illa ſubſtantiæ ſpecie, quæ quidditas dicitur, quæq; definitione comprehenditur, ſequitur vt de ſenſibilibus ſiue compoſitis quoq; ſubſtantiis agatur, quæ conſtant ex materia & forma, tanquam principiis intrinſecis, quorum hoc actu, illud verò potentia eſt.* c. 1, 2. Lib. 8. de materia & forma principijs conſtituẽtibus ſubſtantiam.

99. *Nomen autem ſpeciei in ſubſtantiis compoſitis non formam duntaxat, ſed etiam compoſitum ſignificat, hocq; prius quàm illud.*

100. *Ac forma quidem rei ſenſibilis non eſt tota eſſentia eius, ſed tantùm pars, præter partes materiæ aliquid exiſtens, & per ſe nec generabilis, nec corruptibilis, ſed per accidens tantùm.* c. 3. Forma materialis & immaterialis.

101. *Rerum verò corruptibilium formæ materiales à materia non ſunt ſeparabiles ſed immaterialis duntaxat, qualis eſt anima intellectiua ſiue rationalis.*

102. *Ac licet formæ rerum non ſint numeri: tamen aſſimilantur* Quomodo

formæ numeris similes. lantur quodam modo numeris, quatenus videlicet indiuisibiles & cum intensionis tum remissionis expertes sunt.

c. 4. 103. Materia verò prima rerum omnium generabilium & corruptibilium est eadem: sed secundaria non est, verùm diuersarum diuersa.

Causæ diuersitatis rerum. 104. Sed multitudo diuersitasq; rerum tam varia, prouenit, partim ab agente, partim verò ex diuersitate formarum specificarum.

105. Quemadmodum autem accidentia priuatiua non habent materiam, quæ sit ens in pura potentia, sed materia eorum est substantia: sic nec accidentia positiua habent materiam ex qua, cum nec generentur, nec corrumpantur per se, sed per accidens.

c. 5. 106. Eorum contrariorum, quorum cum vnum est in actu, alterum in potentia, & vicissim, materia indifferenter se habet ad contraria, sine ordine prioris aut posterioris: in ijs verò, quorum vnum præsupponit alterum præcessisse in materia: tũc prius respicit materia habitum, quàm priuationem.

c. 6. uomodo efinitio na. 107. Definitio verò licet sit ex partibus composita: tamen significat vnum per se, propterea quòd vna quidem partium eius potentiâ, alia verò actu sit.

ib. 9. de ente per potẽtiam & actum diuiso. 108. Cum potentia & actus non possint idem esse: diuisio entis in actum & potentiam facta videtur realis esse.

c. 1. 2. 109. Diuiditur autem potentia primùm in actiuam & passiuam: deinde in rationalẽ & irrationalem, quarum prioris duæ sunt species intellectus & voluntas.

Potentia actiua & passiua. 110. Hæ potentiæ rationales possunt agere in opposita eodem tempore & respectu eiusdem, sed irrationales non.

Rationalis & irrationalis. 111. Ex quibus patet Megaricos errasse, qui statuerunt nullum inter potentiam & actum discrimen esse.

c. 3. 112. Quin etiam potest quoddam inueniri possibile, quod
c. 4. nec est nec futurum est.

113. Cumq;

113. *Cumq; potentiarum aliæ natura nobis insint, aliæ consuetudine, aliæ doctrina: in potentijs acquisitiuis actus prior est tempore quàm potentia, in passiuis verò non item.* Naturalis & acquisitiua potentia.

114. *Omne etiam secundum rationem potens, necesse est, vt cum appetat id, cuius potentiam habet, & vti habet, hoc faciat.* c. 5.

115. *Quemadmodum igitur potestate est illud quod est, vel quod quamuis non sit, possit tamen esse: ita actu est, veluti verbi gratia, ædificans ad ædificatiuum, vigilans ad dormiens & similia.* c. 6. Potestate esse & actu esse quid.

116. *Actus prior est quàm potentia* τῷ λόγῳ, οὐσίᾳ καὶ χρόνῳ *siue ratione essentia & tempore: ac propterea æterna actu subsistunt non potentia, quandoquidem potentia contradictionis & corruptionis compos esse potest.* c. 8. Actus quomodo prior potentia.

117. *Actus autem in bonis est præstantior potentia, in malis verò deterior: ac proinde ea quæ potentia sunt inueniuntur ad actum redacta.* c. 9.

118. *Cumq; ens & non ens dicatur partim secundùm figuram categoriarum, partim secundum potentiam & actum, partim denique ac præcipuè secundùm verum & falsum: patet quòd circa simplices substantias ignorantia, circa definitiones autem deceptio contingat, sed per accidens, ac in rebus necessarijs necessaria, in possibilibus autem possibilis sit veritas.* c. 10. Veritas necessaria & possibilis.

119. *Et quoniam vnum pro ratione huius loci significat 1. continuum: 2. totum: 3. singulare: 4. vniuersale: mensuram quantitatiuam esse conuenit vni, quod est principium numeri, & ab eo deriuatur ratione mensuræ ad alias res omnes.* c. 1. Lib. 10. de vno cum per se tum collatiuè sumpto.

120. *Cumq; mensura alia sit extrinseca, alia intrinseca: extrinseca mensura essendi & cognoscendi alicuius est perfectissimum & primum eius generis: intrinsecum verò est forma rei & quantitas.* Mensura rerum.

121. *In omni verò genere ipsum vnum aliqua natura est, sed tamen nullius hoc ipsum natura est.* c. 2.

122. *Cumq; vnum & multa sint opposita, oppositorumq; omnium principia propterea quòd ad vnum referatur idem, æquale & simile: ad multa verò diuersum, inæquale, dissimile: vnum prius est multitudine ipso naturæ respectu, ratione verò cognitionis multitudo est prior illa.*

c. 4. Contrarietas perfecta & imperfecta.

123. *Inter contraria est maxima differentia & distantia, non absolutè quidem, sed sub eodem genere, ac proinde contrarietate perfecta vnum vni est contrarium, sed imperfectè plura possunt vni contrariari & è contra.*

Contradictio.

124. *Oppositio verò contradictoria est prima & maxima oppositionum, ac priuatio quoq; quodam modo est contradictio.*

c. 5. Æquale quomodo duobus opponatur.

125. *Ac licet vnum vni opponatur: æquale nihilominus opponitur duobus magno videlicet & paruo priuatiua negatione, quatenus æquale nec est magnum nec paruum, sed mediũ quiddam, quod suapte natura vtrunq; posit esse.*

c. 6. Numerus & multitudo.

126. *Quemadmodum autem vnum & multa opponuntur relatiuè: ita numerus vniuersaliter quidem sumptus conuertitur cum multitudine: quatenus verò est quantitatiuus, est quasi genus numeri.*

c. 7. Medium.

127. *Medium vel purè negatiuè, vel priuatiuè, vel essentialiter sumptum non est eiusdem generis cum extremis: moraliter autem sumptum est in eodẽ genere cum extremis, ac proinde media, quæ sunt inter contraria, sunt ex ipsis contrarijs.*

c. 8.

128. *Quæ species sunt diuersa, in eodem sunt genere, & species ac differentiæ generis non opponuntur nisi contrarietate imperfecta.*

c. 9. Contrarietas alia ex forma alia ex materia.

129. *Contrarietas autem sumpta ex formis substantialibus ostendit diuersitatem speciei inter res & earum formas: sumpta verò ex materia & accidentibus non ostendit, licet ipsa specie differant.*

130. *Corruptibilia & incorruptibilia differunt genere physico non autem logico, vel (si mauis) genere subiecto, sed non prædicationis.*

131. *Sapientia*

131. *Sapientiæ est autem siue Metaphysicæ (vt explicatius adhuc aliquid de subiecto eius dicatur) considerare demonstratiua principia, substantias, accidentia, causas, vniuersalia, mathematica, sensibilia, principia, elementa, prima genera, & reliqua, quæcunq; sunt entia, quatenus entia.* Lib. 11. c. 1, 2. Subiectũ Metaphysicæ quid comprehendat.

132. *Multorum enim & specie diuersorum vna potest esse scientia, si non æquiuocè, sed secundum aliquod commune dicatur vna: ac proinde nihil impedit, quominus & Mathematica & Physica quodammodo partes primæ philosophiæ dicantur.* c. 3, 4. Multorũ vna scientia.

133. *Quin etiam: non posse vnam rem vno eodemq; tempore esse vel non esse: deinde non hominem esse rerum mensuram: præterea nõ plura esse scientiarum theoreticarum genera, quam tria: tum denique entis per accidens scientiam non esse ad confirmationem pertinet eiusdem primæ philosophiæ.* c. 5, 6, 7.

134. *Iam verò actum eius, quod est potentia, vt est tale, motum esse: deinde corpus actu infinitum non existere: tum denique nec motus plures tribus esse: & doctrinam Physicam de motibus & mutationibus veram esse: an non primo philosopho probandum fuerat?* c. 8, 9, 10. 11.

135. *Cumq; substantia sit prima pars entis, & substantia sensibilis constet ex materia & forma: ponendum est neutrum eorum principiorum per se generari posse.* c. 1, 2, 3. Lib. 12. de prima rerum causa. c. 4. 5.

136. *Principia verò, causæ, elementa, quodammodo sunt eadem quodammodo diuersa.*

137. *Substantias autem separatas quod attinet: æternam aliquam substantiam inter eas dari necesse est, qui est DEVS Opt. Max. agens, non de naturæ necessitate sed liberrime, vnus essentia, impartibilis, & indiuisibilis, mirabilem ineffabilemq; delectationem, vitamq; præstantissimam in se continens, purus actus, pluralitatem falsorum deorum excludens, corporis & humanæ formæ expers, seipsum in seipso reliqua in seipsis intelligẽs omnibus inferioribus & superioribus sigillatim prouidẽs, omnesq; indiuiduorum actiones ordinans.* c. 6. 7. 8. 9. 10. Deus quousq; physicè cognoscitur.

138. *Ideæ verò Platonis nec sunt, nec quicquam iuuant: sed nec numeri, nec magnitudines, nec reliqua mathematica entia sunt separabilia, aut causæ principiaq; rerum.*

139. *Nam quod contrariorum propriè nullum sit rerum omnium principium: nec ex elementis possint æterna esse conflata: nec queant é numeris res esse compositæ: Metaphysicis patet rationibus.*

ALTERA PARS PHILOSOPHIAE

PRACTICA, ETHICAM, POLITICAM ET OEconomicam ambitu suo complectens.

ETHICA.

Lib. 1. Eth. Definitio Ethices.

1. *ETHICA est pars Philosophiæ Practicæ, quæ honesta morum disciplina generalem quandam vniuersis ac singulis benè beateq; viuendi rationem præscribit.*

Finis, methodus, auditores.

2. *Huius finis, quemadmodum & Politicæ est summum bonum, methodus popularis: auditores omnes quicunq; moribus iuuenes non sunt.*

Summum bonũ quæ in re consistat.

3. *Summum autem bonum nec consistit in corporis voluptatibus, quæ homines seipsis deteriores reddunt: nec in honoribus qui non in honoratis sed in honorantibus sunt: nec in diuitijs quæ propter aliud expetuntur: nec in ideis Platonicis, quæ nullæ sunt: nec denique in solo virtutum habitu, qui potest esse otiosus, sed in actione ac functione facultatis rationalis.*

Felicitatis definitio.

4. *Felicitas enim siue summum bonum philosophicè nihil aliud est quàm functio animi secundum virtutem optimam & perfectissimam idq; in vita perfecta.*

Bonorum

5. *Externa verò corporis atq; fortunæ bona partim sunt instrumẽta atq; adiumẽta felicitatis vt amici, vt opes, vt potẽtia: part*

tim ornamenta, vt nobilitas generis, vt prospera soboles, vt forma corporis. externarum vsus.

6. *Hæc felicitas non casu vel fortuitò contingit hominibus, sed à Deo quidem Opt. Max. tanquam prima omnium bonorum causa ac fonte donatur: industria verò humanâ veluti secundariâ causa comparatur.* Causa felicitatis.

7. *Quicunq; igitur vitam suam transigit vel exercendo vel meditando virtutem: is contra Solonis sententiam etiam in hac mortali vita felicitatem habet, quæ nec casibus fortunæ, nec posterorum infortunijs potest ita labefactari, prorsus vt aboleatur.* Quis felix in hac vita.

8. *Est enim felicitas non laudabile sed honorandum bonũ, nempe quod & principium sit & finis nostrorum operum.*

9. *Quemadmodum autem animus habet duas partes, vnam rationalem, aliam irrationalem, quæ diuiditur in vegetatiuam & appetitiuam, quæ licet sit ἄλογος: rationis tamen compos esse potest: ita virtutum aliæ sunt διανοητικὰ siue intellectuales, aliæ ἠθικὰ seu morales.* Diuisio virtutum.

10. *Ex his intellectuales doctrina: morales consuetudine comparantur, & licet δυνάμεις earum ac principia quædam natura suggerat: tamen natura nobis non insunt.* Lib. 2.

11. *Verùm crebris comparãtur actionibus secundum rectam rationem, quæ semper moderata suadet, institutis, quas quanò docunq; dolor sequitur, habitum virtutum nondum perfectum: quando verò voluptas comitatur, perfectum iam esse constabit.* Quomodo parentur virtutes.

12. *Occupatur enim virtus circa voluptates & dolores & maximè circa voluptates, quibus tanquam blandissimis dominabus difficilius, quàm doloribus ac iræ resisti potest.* Virtus cui caquid.

13. *Virtus igitur est habitus electiuus in mediocritate eâ, quæ nos respicit & vt vir prudens definiret positus.* Definitio virtutis.

14. *Extremorum virtutis aliud est ὑπερβολὴ seu excessus,* Extrema

virtutis. *aliud ἔλλειψις siue defectus, quorum neutrum in vitiosas actiones cadere potest, cùm illæ naturâ suâ sint malæ.*

Subdiuisio virtutum. 15. *Virtutum aliæ versantur circa curam corporis vt fortitudo & temperantia: aliæ circa bona & mala externa vt liberalitas, magnificentia, magnanimitas, studium honoris & mansuetudo: quædam circa conuictum vt veracitas, comitas, & humanitas: quædam circa contractus vt iustitia: quædam deniq; circa affectus vt verecundia & indignatio.*

Oppositio medij cum extremis, & eorum inter se. 16. *Opponuntur autem excessus & defectus cum sibi mutuò, tum etiam medio, ita tamen vt quibusdam medijs magis opponatur excessus, vt temperantiæ, mansuetudini, veracitati: quibusdam defectus vt fortitudini, liberalitati, magnanimitati, idq; partim propter similitudinem, partim propter proclinitatem ad eos.*

Ratio inueniendi medij. 17. *Vt verò hoc medium inueniri possit (quod factu est difficile) obseruandum principiò est, vt ab illo extremo, quod medio magis opponitur, studiosè recedatur: dein vt quo quis est in aliqua vitia propensior, eo diligentius in contrarium sese retrahat: tertio ne voluptatis causa quicquam suscipiatur.*

Lib. 3. Electio. 18. Προαίρεσις *seu electio, qua virtus definitur, est consulta expetitio eorum, quæ in nostra sunt potestate.*

Spontaneum. 19. *Spontaneum est cuius principium in ipso est agente & sciente omnes actionis circumstantias.*

Inuitum. 20. *Inuitum est omne id, quod aut violentum est, & à vi coacto suscipitur, aut per ignorantiam admittitur.*

Violentũ. 21. *Violentum est cuius principium foris est, nihil conferente eo, qui agit aut patitur: & est vel absolutè violentum, vel mixtum, cùm id quod nunquam susciperemus: tamen aliquando vel ob insigne aliquod bonum consequendum, vel maius malum vitandum suscipimus.*

22. *Tales actiones per se quidem inuitæ sunt: sed tamen in hisce casibus magis ad voluntarias accedunt.*

23. Ne-

23. *Nec iucunda tamen ac molesta pro violentis haberi possunt, nec ea inuita dicuntur, quæ vel ex ira ac cupiditate fiunt, vel per ignorantiam iuris committuntur, sed quæ per ignorantiam facti idq; tunc cum errore deprehenso pœnitentia delinqentes sequitur.* Iucunda & molesta an violenta.

24. *Electio igitur nec cupiditas, nec voluntas (licet illi affinis) nec opinio, nec deniq; deliberatio dici potest.*

25. *Deliberatio autem nec de æternis, nec de naturalibus, nec de fortuitis alienis indubitatis ve rebus, aut ijs, quæ patent oculis, instituitur, sed de rebus humanis, proprijs, & non nihil incertis, de medio, de instrumētis, de amicis, & ijs omnibus medijs, quæ ad finem consequendum faciunt.* Deliberationum materia.

26. *Quæ vt ritè instituatur: principiò requiritur vt in rebus arduis consultores assumantur: dein vt scopus consultationis proponatur præterea vt media consequendi finis eousq; pertexantur, donec ad illud perueniatur vltimum, quod sit ἄμεσον & immediatè possit apprehendi, tum vt omnia consultationis media retexantur ordine donec vltimum finem ac bonum consequamur.* Rectus deliberationis modus.

27. *Bonum autem illud aut est reuera bonum quale bonis ac prudentibus viris apparet: aliud φαινόμενον & apparens, quale improborum (vt aiunt) palatis arridet.* Bonum duplex.

28. *Tam virtutes enim quàm vitia sunt in hominis arbitrio, licet vitiosus habitus vix postea possit mutari.*

29. *Quòd enim quidam mali euaserunt ipsimet in causa fuere, propterea quòd male vixerūt, non ignari tales se inde euasuros.*

30. *Fortitudo igitur (vt iam speciatim de virtutibus agatur) est mediocritas circa ea, quæ in bellicis periculis aut fiduciam aut metum afferunt, quæ ipsa subit, ac perfert, vel quia perferre honestum vel non perferre turpe est.* Fortitudo quid.

31. *Eius extrema sunt duo in excessu audacia & metus vacuitas: in defectu timiditas est.*

Diuisio fortitudinis.

32. *Fortitudo alia est publica quæ diuiditur in politicam siue togatam, & in bellicam: alia verò priuata siue œconomica.*

Temperãtia.

33. *Temperantia est virtus medium tenens in expetendis voluptatibus corporis & fugiendis doloribus.*

Excessus. Defectus.

34. *Eius excessus est voluptatum exuperantia, cùm quis sectatur quaslibet voluptates, & inter eas maximè turpes: defectus est ἀναισθησία siue stupiditas, cùm quis omnes voluptates tam honestas quàm inhonestas aspernatur.*

Lib. 4. Liberalitas.

35. *Liberalitas est virtus medium tenens in dandis vel accipiendis pecunijs, cæterisq; rebus, quarum pretium nummo consueuit æstimari.*

Excessus. Defectus.

36. *Eius excessus est ἀσωτία siue prodigalitas, cùm quis accipit parum & erogat nimium: defectus est auaritia cum quis dando deficit, & accipiẽdo modum excedit, quales sunt ἀισχροκερδεῖς siue turpi lucro dediti.*

Magnificentia.

37. *Magnificentia dicitur, cum quis magnos sumptus facit non gloriæ sed honestatis gratia in opera sumptibus digna, prout decet, idq; vel priuatim vel publicè.*

Extrema.

38. *Peccatur circa eam in excessu quidem inepta splendoris affectatione: in defectu verò intempestiua parsimonia.*

Magnanimitas.

39. *Magnanimus est qui cum magnis sit dignus honoribus, magnis quoq; se dignum iudicat: ac proinde magnanimitas est decus & ornamentum reliquarum virtutum, quas omnes ipsa exercet.*

Extrema.

40. *Peccatur circa eam in excessu quidem elatione ac fastuosa animi superbia: in defectu verò pusillanimitate.*

Modestia.

41. *Modestia est virtus, qua mediocres honores vnde, quomodo, quantum & quando oportet, expetimus.*

42. *Eius excessus quidem est ambitio: defectus ἀφιλοτιμία, cum quis ne ex honestis quidem rebus cupit honorem quærere.*

43. *Man-*

43. Mansuetudo est quæ ita moderatur iram, vt non irascatur, nisi iustas ob causas, & quidem quibus, quando, quandiu, & quemadmodum decet irasci. Mansuedo.

44. In eius defectu peccant lenti siue nimis patientes: in excessu autem iracundi, quorum alij sunt ἀκρόχολοι excandescentes, alij πικροὶ siue amarulenti, alij κολεποὶ siue atroces, qui nõ nisi vltione placantur.

45. Comitas seu humanitas est mediocritas circa sermonum ac negotiorum communicationem atq; conuictum occupata ita vt quæ probanda sint in conuictore probet, quæ improbanda cum quadam lenitate improbet. Comitas.

46. Peccatur circa eam vel in excessu qui dicitur ἀρέσκεια seu adulatorium placendi studium: vel in defectu qui dicitur δυσκολία seu morositas.

47. Candor seu veritas est mediocritas circa sermones actionesúe occupata, cùm videlicet quis ea, quæ non habet sibi non arrogat: quæ autem habet ea non dissimulat, sed in vita & oratione apertus est. Candor.

48. Extrema eius sunt duo, vnum in excessu qui dicitur ἀλαζωνία seu arrogantia: alterum in defectu, qui vocatur εἰρωνία seu dissimulatio.

49. Vrbanitas est virtus mediocritatem seruans in facetijs cum proferendis tum perferendis. Vrbanitas

50. Peccatur circa eam vel excessu, qui dicitur scurrilitas, vel defectu qui dicitur rusticitas siue insulsitas.

51. Verecundia est affectus magis quàm habitus ob metum infamiæ cum quodam rubore vultus ex conscientia admissæ turpitudinis atq; pœnitentia obortus. Verecundia.

52. Eius excessus est impudentia: defectus verò pudor quidam subrusticus.

53. Iusticia, Lucifero ipso pulchrior, est habitus, quo homines & apti efficiuntur ad agendum quæ iusta sunt, & agunt eadem ac volunt. Liber. 5. Iusticia.

Iustitia & iniustitia vniuersalis.

54. Quemadmodum autem iustitia: sic etiam iniustitia alia est vniuersalis qua leges publicæ vel obseruantur vel violantur: alia particularis, qua suum cuiq; tribuitur, aut non tribuitur.

Iustitia vel iniustitia particularis.

55. Particularis iustitia rursus vel est commutatiua, quæ moderatur arithmetica proportione contractus siue illi sint voluntarij, siue violenti,: vel est distributiua, quæ geometrica proportione suum cuiq; tribuit, quæq; in præmiorum pœnarũq; distributione versatur.

Iustitia cõmutatiua

Iustitia distributiua

Aquitas.

56. Ἐπιεικεία verò seu æquum & bonum est emendatio seu mitigatio ac limitatio quædam scripti iuris in eo casu eaq; parte in qua lex propter vniuersalem locutionem deficit.

Lib. 6.

Sicentia.

57. Scientia est habitus demonstrandi necessariam conclusionem ex necessarijs siue veris, primis, immediatis, prioribus ac notioribus & causis eius, quod efficitur conclusione.

Ars.

58. Ars est habitus ad faciendum valens cum ratione verâ coniunctus.

Prudẽtia.

59. Prudentia est habitus secundum veram rationem agendi circa vniuersa quæ homini bona vel mala sunt.

Imtellectus.

60. Intellectus est habitus quo scientiarum principia nobis obscurâ illâ luce naturæ nota pleniùs ac perfectiùs cognoscimus & contemplamur.

Sapientia

61. Sapientia est rerum præstantißimarum tum intellectus tum scientia, & quasi princeps disciplinarum.

Bona consultatio.

62. Consultatio bona est quædam consilij rectitudo, quâ bonum nobis propositum commodis honestisq; vijs consequimur: & est vel absolutè bona quæ ad felicitatem ipsam, vel particulariter bona, quæ ad certum bonorum genus consequendum facit.

Intelligẽtia.

63. Intelligentia est habitus quidam ex verâ opinione iudicandi de ijs rebus quæ à prudentibus viris constituta sunt.

& factis

64. ΓΝΩΜΗ *seu sententia est viri æqui & boni de dictis & factis hominum rectum ac verum iudicium.* Sentẽtia

65. *Solertia est qua ea quæ ad propositum nostrum consequendum faciunt excogitare & inuestigare possumus.* Solertia.

66. *Nullæ verò virtutes possunt sine prudentia esse quemadmodum nec prudentia sine virtute ac proinde vt artes omnes: ita virtutes communi quodam nexu & vinculo ita inter se continentur vt amiabili quadam concordia & quasi concentum musico consentiant.* Virtutum connexio & cognatio.

67. *Quemadmodũ autem continentia est virtus per quam cupiditas consilij ratione regitur: ita incontinentes sunt qui voluptatibus succunbunt.* Liber 7. Continẽtia.

68. *Incontinentia alia est vulgaris quæ communes humanæ malitiæ terminos non excedit: alia est enormis atq; insignis, quæ immanitas dicitur, & est aut ferina vt cuius causa est enormis natura hominis & distortum ingenium: aut morbosa quæ ex morbo aut læsione aliqua contracta est.* Incontinentiæ diuisio.

69. *Ac quemadmodum patientes sunt qui honestatis & vtilitatis causa res arduas ac difficiles volentes diu perpetiuntur: ita molles sunt qui doloribus victi succumbunt.* Patientia.

70. *Peccantium autem circa voluptates & dolores in genere quidem alij consultò agunt, alij ex affectu: in specie verò mollium alij delicati alij ioculares: incontinentium alij temerarij qui temere, alij infirmi, qui scientes quidem sed affectibus victi turpia perpetrant.* Mollities.

71. *Differt continens à temperante hoc nomine, quòd hic cupiditates habet paucas, easque rectæ rationi consentaneas: continens autem cupiditatibus flagrat improbis, quas aureo Palladis freno hoc est recta ratione coercet.* Differẽtia continentis & tẽperantis.

72. *Videtur autem incontinentia cupiditatum peior esse quàm iræ, quandoquidem quo maiores sunt voluptates eo magis mentem de sede sua dimouent, & exemplo Circes* Cupiditas peior quã ira.

Homericæ homines ipsos in efferatas belluas atq; porcos transmutant.

73. Quod quamuis ita se habeat, nec summum bonum voluptas esse possit: in summo tamen bono veram voluptatem inesse certum est, quæ percipitur non ex rebus per accidens iucundis sed ex iis quæ per se iucundæ sunt.

Vera voluptas.

Lib. 8.

Amicitia.

74. Amicitia est mutuus quidam amor siue beneuolentia, quæ vel virtutis vel voluptatis, vel commodi causa suscipitur, mutuisq; declaratur officijs.

Amici actu.

Amici habitu.

Amici nec actu nec habitu.

75. Amicorum autem quidam sunt actu & reipsa qui non solùm beneuolentiam, sed etiam officia communicant: alij habitu qui non quidem communicant officia mutua, sed data occasione communicaturi videntur: alij deniq; nec actu nec habitu, qui vel ob ætatem senilem, vel mores austeros, vel deniq; locorum distantiam sunt inepti ad amicitias colendas.

Amicitia æqualiũ.

Amicitia inæqualiũ

76. Deinde amicitia alia est inter æquales vt in timocratia & inter fratres ac sodales: alia inter inæquales vt in monarchia inter Regem & subditos, parentes ac liberos, in aristocratia inter maritum & vxorem.

77. Hæc autem inæqualium amicitia ita demum stabilis esse poterit, si amici æquentur inter se proportione, ita vt quo quisq; vel vtilior, vel iucundior vel virtute præstantior fuerit: eo magis ametur ac colatur, minus autem redamare teneatur.

Quibus in rebus consistant amicitiæ.

78. Amicitia igitur inter Principem & subditos, patrem ac filios in excellentia beneficiorum: aristocratica & coniugalis in virtute: timocratica & fraterna in sodalitate posita est.

Causa paternæ amicitiæ.

79. Causa paternæ amicitiæ est φιλαυτία, dum parentes amant liberos tanquam aliquid sui, ac vicissim filij honorant parentes tanquam ex quibus prognati sunt: hac tamen cum diuersitate, quòd parentes magis semper ament filios quàm ab iis amentur.

Causa

80. Causa amicitiæ fraternæ partim est paterna partim com-

communis educatio, ætas æqualis, conuictus assiduus, ac colitur ijsdem officiis, quibus amicitia sodalium. *Fraternæ amicitiæ.*

81. Causa amicitiæ coniugalis est sobolis propagatio ac mutuum auxilium, & copulatur communi prole pignoreq; liberorum. *Causa cõiugij.*

82. Parentibus igitur alimenta siue nutricatio atq; honor debetur: principibus obedientia atq; cultus: fratribus non solùm communicatio bonorum externorum, sed etiam parrisia monendi ac reprehendendi: cognatis ornamenta atq; commoda: amicis benè velle & facere, idem cum ipsis sentire, saluti eorum studere, eorum consuetudine delectari, illis deniq; compati. *Lib. 9. Quid debeatur singulis amicitijs.*

83. Non tamen omnia sunt intimis quoq; tribuenda amicis, sed benefactoribus etiam reseruanda quædam, cum prius his quàm illis satisfaciendum esse videatur, cum qui beneficia contulerunt magis ament, quàm qui acceperunt.

84. Voluptas autem (vt ad idem disputatio moralis recurrat, vnde cœpit exordium) quæ inest in summo bono nec est generatio, nec motus, sed functionum nostrarum subsequens quædam perfectio ipsam singulari quâdam suauitate commendãs. *Lib. 10. Voluptatis definitio.*

85. Quin & felicitas siue beatitudo non consistit in habitu sed in habitus functione siue in virtutis vsu cum prosperitate vitæ perfectæ coniuncto. *Qua in re consistat felicitas.*

86. Est autem felicitas humana (nam de cœlesti illa beatitudine, quæ est vita æterna, quæq; in vera cognitione cultuq; diuini numinis consistit, sermo nunc non est) duplex contemplatiua videlicet, quæ in contemplatione rerum præstantissimarum versatur: & actiua quæ in ciuilium virtutum studio & exercitio consistit. *Quotuplex sit felicitas.*

87. Comitatur virtutes gloria, laus, honor, diuitiæ, amicitiæ, bona fama, auctoritas & immortalitas cum quibus perpetua quædam est virtuti confœderatio. *Præmia virtutis.*

88. Quod si quando secus fit: id vitio hominum non vir-

cur non semper virtus habeant præmia.

tutis fieri iudicandum est dum videlicet aut ingrati vniuersi, aut inuidi multi, aut inimici potentes suis virtutem præmijs spoliant, quæ in eam collata fuerant diuinitus.

89. Enimverò detractis omnibus præmijs fructibusue seipsa virtus contenta est cui amplissimum theatrum & præmium est conscientia rectè factorum & expectatio diuinæ compensationis.

Quibus prosit ethica.

90. Sed hæc tota morum doctrina eos duntaxat potest ad honestas actiones excitare quibus primum adest εὐφυία seu naturæ bonitas, quæ est singulare Dei donum: deinde quorum animi a teneris, vt aiunt, vnguiculis honesta educatione præculti & subacti sunt: tum deniq; quorum cupiditates honesta morum assuefactione intra repagula legum continentur quarum fontes sunt ex Politica hauriendi.

lib. 1.

POLITICA.

Definitio politicæ.

1. Politica est scientia practica, qua considerat politiam & & actiones hominum singularium quatenus horum vnusquisq; pars est politiæ ad benè viuendum directa.

Finis & methodus.

2. Huius doctrinæ finis est beatitudo ciuitatis, præstantia summa, methodus compositiua.

Partes ciuitatis.

3. Constat enim ciuitas ex vicis seu pagis, pagi ex domibus, domus ex personis, quorum omnium regimina non tantum secundum maius & minus, sed etiam specie differre videntur.

Vicus.

4. Vicus est societas ex multis domibus prima & naturalis in vsum minimè quotidianum.

Domus.

5. Domus autem est societas secundum naturam in quotidianum vsum constituta.

Partes domus.

6. Partes eius sunt tres quarum prima δεσποτικὴ seu dominatiua quæ constat ex domino & seruo: secunda γαμικὴ seu coniugalis quæ constat ex marito & vxore: tertia

πα-

πατρικὴ seu paterna quæ constat ēx parentibus ac filijs, quibus partibus adiungi potest etiam χρηματιστικὴ siue quæstuaria.

7. Quemadmodum autem dominatio: ita seruitus alia est natura, alia lege. Distinctio donationis & seruitutis.

8. Quæstuaria itidem duplex, alia naturalis, vt pecuaria, pastio villatica, agricultura, materiaria prædatoria, & venatoria: alia artificialis vt mercenaria & negotiatrix, ad quam etiam vsura refertur, quæ tamen contra naturam esse videtur. Quæstuaria duplex

9. Γαμικὴ seu nuptialis est societas naturalis in qua maritus vxori politicè dominatur τῆς γενεσέως καὶ σωτηρίας ἕνεκα siue generationis & auxilij gratia. Coniugiū.

10. Πατρικὴ ἢ τεχνοποιητικὴ seu paterna combinatio est in qua pater filiis μοναρχικῶς siue regaliter imperat. Paterna cōbinatio.

11. Hæ postremæ duæ τῆς τεχνοποιΐας καὶ χρέας societates etsi à quibusdam barbaris gentibus vel institutionis defectu vel errore natura confundantur: natura tamen sunt distinctæ, quæ vnum instrumentum vni destinare plerumque solet vsui. An vxor & serua possit eadē persona esse.

12. Oportet autem virtutes morales in omnibus harum societatum personis inueniri, sed ita vt in seruos simulacra duntaxat & vmbræ, in pueros semina ac primordia virtutum, in maritos autem & vxores ipsæmet cadant virtutes, sed ratione differentes.

13. Plato has politiarum materias sustulisse videtur, dum κοινωνίαν vxorum, liberorum, ac possessionum, aliaq; nonnulla præter rectam rationem instituit. Lib. 2. Plato

14. Sed neq; Phaleas, neq; Hippodamus perfectas extruxere politiarum formas dum hic moralem ciuium disciplinam prorsus neglexit: ille legum ferendarum potestatem quibuslibet concessit. Phaleas Hippodamus.

15. *Iam verò nec Lacedæmoniorum nec Chartaginensium Respublicæ videntur satis bene fuisse constitutæ, quarum illa omnes suas actiones ad bella direxit, hæc verò pauperes etiam virtute præditos ex Senatu exclusit.*

16 *Cretensium timocratia vel in eo maximè peccauit, quod Senatores ac Cosmi, vel nūquam potuerint in ea propter quodlibet scelus ex magistratu deponi, vel tantum seditiosè per priuatos.*

Lib. 3. Ciuis definitio.

17. *Ciues, ex quibus ciuitas consistit, sunt quicunq; liberi homines cum sint, possunt participes fieri publicæ potestatis deliberandi ac iudicandi.*

Ciuium diuisio.

18. *Ciuium alij sunt perfecti & reipsa, quibus deliberandi ac iudicandi pro more eius ciuitatis facultas adest: alij imperfecti: qui non possunt propria sua conditione participes fieri publicæ potestatis.*

Ciuis bonus & vir bonus an differant.

19. *Etsi autem eadem est virtus boni ciuis in optima ciuitate imperantis, quæ viri boni: tamen aliorum ciuium non est eadem sed eorum cuiusq; accomodata ad propium munus & statum suæ ciuitatis.*

Politiæ definitio.

20. *Politia est ordo ciuitatis ex constitutione cum aliorum omnium imperiorum, tum maximè eius qui summam in ciuitate potestatem habet ad propositum finem.*

Diuisio politiarum.

21. *Sunt autem politiæ primùm aliæ veræ, quibus publicum bonum curæ est vt monarchia, aristocratia & respublica: aliæ falsæ, quibus priuatum commodum propositum est vt tyrannis oligarchia, & democratia: deinde aliæ politiæ sunt simplices & integræ, aliæ mistæ & deminutæ.*

Monarchia.

22. *Monarchia est cui cum bonum verè publicum & ad omnes pertinens propositum sit, idcirco volentes lubentes vni parent.*

Aristocratia.

23. *Aristocratia est cum vno plures virtutibus reliquos antecellentes imperium habent & exercent.*

24. *Respublica*

24. *Respublica est in qua populus siue vniuersa ciuium multitudo virtutem colens iustè deliberat & iudicat, ac confert magistratus optimis viris imperans ad commune bonum.* Timocratia.

25. *Tyrannis est in qua vnus vi & fraude summam potestatem adeptus ac retinens imperat inuitis, paribus, vel etiam sepræstantioribus propria libidine ad proprium solius commodum & voluptatem.* Tyrannis.

26. *Oligarchia est vbi diuites opibus ac amicitiis plurimum alios superantes ac principes reipub. vi & fraudibus facti non lege, sed effrenata cupiditate ad proprium commodum summam potestatem obtinent.* Oligarchia.

27. *Democratia est vbi pauperum colluuies mista ex infimis quibusq; hominum generibus ac ordinibus summam reipublicæ non legibus sed plebiscitis ad licentiam viuendi gubernat.* Democratia.

28. *Harum omnium politiæ formarum differentiæ per se diuisiuæ sunt opulentia & paupertas: per accidens autem multitudo & paucitas.* Differentia politiarum.

29. *Regnum mistum ac deminutum aliud est heroicum quale veteres Heroes habuerunt: aliud laconicum in quo perpetua dabatur ducendi exercitus ac sacrificiorum potestas: aliud barbaricum vt apud barbaros est: aliud esymnetium seu tyrannis ex electione.* Regni misti species.

30. *Democratia species habet 5. 1. cum omnes æqualiter participant de magistratu: 2. cum secundum censum diuitiarum: 3. cum scelerati à magistratu excluduntur: 4. cum omnes ciues participant de magistratu sed secundum leges imperantes: 5. cum omnes participant sed non legibus, verum decretis populi ciuitatem gubernantes.* Liber. 4. Democratiæ species

31. *Oligarchiæ species sunt 4. 1. cum ditiores eliguntur: 2. cum mediocriter diuites ex certo numero: 3. cum filii succedunt patribus; 4. cũ magistratus non ex præscriptis legũ dominatur.* Species oligarchiæ.

Species aristocratiæ.

32. *Aristocratia habet itidem 4. species: 1. in qua simpliciter optimi tenent principatũ: 2. in qua virtute præditi, sed diuites: 3. in qua electores respectum habent virtutis, diuitiarum ac populi: 4. vbi virtutis ac populi non autem diuitiarum habetur ratio.*

Species tyrãnidis.

33. *Tyrannis est triplex 1. cum eligitur aliquis à barbaris, qui lege ac consuetudine dominetur: 2. cum aliqui eliguntur ad fugandum hostes: 3. cum vnus peßimus dominatur nullis legibus obediens sed est incorrigibilis omnia ad proprium commodum & voluptates referens.*

Ciues medij qui sint.

34. *Optima politiarum est ea, quæ constat ex ciuibus medijs, hoc est neq; nimium diuitibus neq; nimium pauperibus, cum tales poßint sine mutua offenßione vitam viuere beatam, quæ consistit in actione virtutis non impeditæ.*

35. *Requiruntur autem ad plenariam politiarũ consideratione 4: 1. partes: 2. constitutiones: 3. immutationes: 4. conseruationes de quibus ordine dicendum est.*

Tres præcipuæ partes politiarum.

36. *Ac principiò quod politiarum partes attinet: debent ea in omnibus politiis tres adesse, quibus saluis saluæ, corruptis verò ipsæ quoq; politiæ corruptæ sint oportet, consultans, iudicans, & dominans.*

Consilium quibus & quot de rebus suscipiatur.

37. *Consilium quod spectat illud suscipitur de rebus potißimum 10: 1. de bello: 2. de pace: 3. de fœderibus: 4. de pœnis: 5. de legibus vel ferendis vel abrogandis, vel corrigendis: 6. de custodiis vrbis ac regionis: 7. de magistratibus: 8. de re pecuniariâ: 9. de rebus exportandis & importandis: 10. quod dignitate primum esse debet de sacris vel tuendis, vel restituendis vel exterminandis si normæ non competant.*

38. *De his vel omnibus omnes consultant, vel non omnes sed tantum principes: vel quidam de quibusdam: vel omnes de aliquibus.*

39. *Democratiæ competit vt totus populus consultet de omnibus*

omnibus: oligarchiæ vt pauci quidam: reipub. vt quidam de quibusdam: aristocratiæ vt omnes de quibusdam, & maximè arduus.

40. Magistratus quod attinet eorum alij diuino cultui: alij consiliis rerum communium: alij bellicis rebus: alij prouentibus: alij rationibus conficiendis & corrigendis: alij foro rerum venalium: alij vrbi & partibus vrbis atq; regionis: alij tabulis & scriptis publicis: alij agris: alij executionibus ac custodiis: alij ludis: alij moribus puerorum, mulierum ac ciuium: alii denique gymnasiis præsunt. Magistratus quotuplices.

41. Modi creandorum magistratuum sunt 12. Nam aut eliguntur ex quibusdam aut ex omnibus: si omnes ex omnibus aut sorte, aut electione, idq; aut diuisim per tribus, aut coniunctim, aut partim hoc, partim illo modo: Si non omnes, aut ex quibusdam aut ex omnibus: si ex omnibus aut electione aut sorte: si ex quibusdam itidem iisdem modis: aut quidam ex omnibus sorte, quidam electione. Modi creandorum magistratuum.

42. Horum modorum alii conueniunt democratiæ, vt scilicet omnes ex omnibus, electione vel sorte vel vtroq; modo: alij reipub. vt omnes diuisim per tribus sorte vel electione vel vtroq; modo: alij oligarchiæ vt quidam ex quibusdam sine sorte vel electione, vel vtroq; modo: alii denique aristocratiæ vt aliqui ex omnibus per sortem, vel quidam ex quibusdam per electionem creentur. Qui modi quibus politiis conueniant.

43. Quod tertiam ciuitatis partem primariam attinet iudicantem videlicet: iudiciorũ species 8. potissimum recensentur: 1. correctiuum iudicium: 2. puniens priuatorum iniuriam: 3. puniens delicta contra rempub. 4. iudicans iniurias & damna: 5. priuatorum contractuum: 6. homicidiorum: 7. peregrinorum: 8. rerum paruarum. Iudiciorũ species.

44. Horum alia conueniunt democratiæ vt omnes de omnibus vel sorte vel electione: alia oligarchiæ vt aliqui de

omnibus: alia aristocratiæ vt de aliquibus omnes, & quidam de quibusdam iudicent.

Constitutionis politiarum causa.

45. Constitutionem politiarum quantum concernit: ea talis est vt si plebeij superauerint alias ciuitatis partes proportione quanti vel qualis: tunc necesse est democratiam: si diuites ac nobiles, oligarchiam: si medij, vel regnum, vel aristocratiam, vel rempub. effici ac constitui.

Regio iuuat constitutionē.

46. Quin etiam videtur conferre ad constitutionem politiarum ipsa regio, quæ si fuerit campestris, oligarchia ditiorum: si collina oligarchia mediocriter diuitum: si montana mista democratia: si omnium particeps, timocratia: si procul ab vrbe sita, pessima democratia constituitur.

Mutationis politiarum causæ generales 12.

47. Mutationes politiarum quod attinet: earum causæ quidem generales 12. traduntur: 1. lucrum & damnum: 2. honor & contumelia: 3. præpotentia vnius: 4. metus quorundam ne puniantur: 5. contemptus: 6. incrementum proportione maius vnius partis ciuitatis super aliam, siue id fiat numero siue præstantia: 7. infamia quorundam ob aliqua commissa: 8. contemptus præsentis magistratus: 9. neglectio rerum minimarum legibus præscriptarum 10. morum dissimilitudo ex conuersatione peregrinorum orta: 11. dispositio locorum: 12. & præcipuè inæqualitas, dum diuites opibus antecellere, pauperes libertate se adæquare, nobiles genere ac dignitate reliquos superare iudicant.

48. Omnes enim in ore habent nobilitatem (inquit Philosophorum princeps) cum veri nobiles vix centum reperiantur.

Definitio nobilitatis.

49. Est enim nobilitas vetusta quædam generis atq; familiæ dignitas vel auitæ gloriæ hæreditas præclaris maiorum virtutibus domi vel militiæ parta & humanæ societatis consensu comprobata: áqua qui nō deficiūt verè nobiles ac generosi cēsendi sunt, qui verò degenerant partim insani ac furiosi, partim socordes euadūt, vt non rarò contingat heroū filios fieri noxas.

50. Sæpius

50. *Sæpius autem ex minimis initiis maximæ nascuntur seditiones in politiis cum controuersia vel inter ipsos potentiores: vel inter potentes ac pauperes inciderit: vel deniq; cum optimi ciues atq; medij aut nulli aut pauci fuerint.* Causæ seditionũ.

51. *Speciatim autem democratia vel mutatur in oligarchiam propter perfidiam magistratuum & calumnias tribunorum plebis: vel in tyrannidem, cum aut vnus belli dux electus opprimit populum, aut vni multa officia committuntur, aut deniq; vnus ex odio diuitum à populo amari incipit.* Democratiæ mutatio in oligarchiam & tyrannidem.

52. *Oligarchia mutatur vel in democratiam vel in tyrannidem.* Oligarchiæ mutio in democratiam.

53. *In democratiam quidem, vel propter dissensionem diuitum & pauperum, vel propter dissidium diuitum inter se.*

54. *Potentiores aut dissident inter se: 1. cum pauci eorum dominantur: 2. cum plures excluduntur: 3. cum aliqui eorum cupiunt alios collegas superare: 4. cum collegæ excluduntur: 5. cum plures sunt potentes exclusi quàm in magistratu: 6. cum vel ex nuptiis vel ex iudiciis offensam concipiunt: 7. cum aliqui sunt crudeliores aliis.* Cur potẽtes inter se dissideant.

55. *In tyrannidem verò vertitur oligarchia cum vel in officio constituti facultates suas luxuriosè viuendo consumunt, vel cum tempore belli dux electus cæteros subiugat.* Oligarchiæ mutione in tyrannidem.

56. *Aristocratia mutatur: 1. cum quidam apparenter boni principatum ad se trahere conantur: 2. cum quidam virtute præditi negliguntur: 3. cum viri bellicosi non assumuntur: 4. cum alij optimatum abundant, alij nimia premuntur paupertate: 5. cum quis optimatum maior reliquis esse cupit: 6. cum vel iniustitia aliqua committitur, vel diuites plus ex bonis publicis quam pauperes percipiunt.* Aristocratiæ mutatio.

57. *Quod conseruationem politiarũ attinet, ea vt obtineri queat, curandum in genere est: 1. ne vel minima legum præscripta violentur: 2. vt diligentia custodiendæ politiæ, tim orectiam* Conseruationis politiarũ causa.

excitato, augeatur: 3. vt oppositæ ciuitatis partes sociatæ sint: 4. ne populus adulatoribus & concitatoribus fidem habeat: 5. vt seditiones legibus inter nobiles vitentur: 6. ne quisquã excedat metam & tempus honoris ac magistratus sui: 7. ne quisquã reliquos superet vel diuitiis vel potentia: 8. vt leges sumptuariæ obseruentur: 9. ne magistratus sit cum lucro coniunctus: 10. vt medij ciues augeantur: 11. vt pueri diligenter instituantur secundum leges: 12. ne dentur vni plures honores, aut si dati sunt paulatim auferantur: 13. vt magistratus benè se gerat erga ciues, & vicissim ciues erga magistratus.

Quomodo democratiæ conseruẽtur.

58. In specie, democratiæ conseruabuntur: 1. si imperia, consilia, magistratus, iudicia fiant ab omnibus ex omnibus, & de omnibus: 2. si nulli magistratus sint perpetui, sed breues, simulq; conferantur sorte, vel suffragio: 3. si cuiuscunq; ordinis homines potestatem habeant suscipiendorum magistratuum: 4. si mercede pauperes, pœna diuites vocentur ad concionẽs: 5. si iudicia rara fiant: 6. si consultores exutraq; ciuitatis parte sorte vel suffragio eligantur: 7. si nec plebs diuitibus iniuriam faciat, nec diuites plebi: 8. si plebs non nimia prematur paupertate: 9 si sit magna ciuium multitudo.

Cõseruationis oligarchiæ causæ.

59. Oligarchiam conseruant: 1. è censu magno aditum esse ad rempublicam: 2. deliberare de omnibus paucos ditiores: 3. magistratus omnes à quibusdam suffragio & censu creari: 4. iudicia omnia & præsertim capitalia in paucorum potentia esse: 5. censeri ciuitatem statis temporibus: 6. militiæ robur penes paucos esse: 7. hæreditates non donatione sed iure cognationis legari: 8. magistratibus maioribus sumptuosa munera annecti: 9. pauperum curam magnam haberi ne iniuriam patiantur sed lucrum habeant: 10. populum aliquomodo participem deliberationum reddi.

Causæ cõseruatiõis rerũpub.

60. Leges rerumpublicarum sunto: 1. rectè democratiam & oligarchiam permisceri, nempe vt pauperum iuxta atq; diuitum

pro

pro dignitate in repub. communicanda ratio habeatur: 2. deliberationum participes fieri mediocriter diuites: 3. deliberari ab omnibus de quibusdam, & de quibusdam à magistratibus: 4. magistratus creari nulla census habita ratione: 5. iudicia exerceri omnia ab omnibus, & quædam à quibusdam: 6. iudicia vt exerceant diuitibus pœnam, pauperibus mercedem constitui: 7. in absoluendo ratam esse magistratuum sententiam in condemnando non semper ratam esse.

61. *Ad conseruandum aristocratiæ statũ requiruntur: 1. probè permisceri inter se statum populi oligarchiam & virtutem: 2. deliberari ab omnibus de quibusdam, & de quibusdam à magistratibus ad hoc creatis: 3. magistratus creari suffragio non censu, quosdam à quibusdam ex omnibus, & quosdam ab omnibus ex quibusdam: 4. magistratus quosdam peculiares creari, qui pueros, mulieres, atq; ciues instruant ad modestiam ac ornatum reliquasq; virtutes: 5. iudicia exerceri quædam à quibusdam, & quædam ab omnibus, vel omnia à quibusdam.* Cõseruationis aristocratiæ. cansæ.

62. *Tria requiruntur autem in omnibus magistratibus: 1. amor erga subditos: 2. authoritas ac potentia: 3. iustitia atq; reliquus virtutum chorus.* Requisita magistratuũ.

63. *Ex commemoratis omnibus politiarum formis constat monarchiam esse optimam, in qua per se quidem melius est electione: per accidens verò successione vnum aliquem diuinis virtutibus præditum eminere, qui secundum leges imperet, ita, vt quod legibus sancitum est, id secundum præscripta earum semper obseruetur, vbi autẽ lex scripta deficit, illud rex diuinâ suâ prudentiâ suppleat.* Monarchia optima.

64. *Est enim lex imago quædam Dei, regina mortalium, anima reipublicæ, centrum omnium actionum, & magistra regum atq; principum cum qua, sub qua & secundum quam, magistratus debet subditos gubernare.* Legis encomium.

Legis in diuisio.

65. Ea est duplex alia positiua, cum aliquid consensu maioris potestatis decernitur ad tuendum ciuitatis statum: alia per se nata siue ea sit naturalis siue consuetudinaria.

66. Harũ εὐνομοία seu conueniens positio cernitur in duobus: 1. si legibus obtemperetur: 2. si eæ ipsæ leges sint rectè positæ.

Causæ corruptionis monarchiæ.

67. Corrumpitur monarchia 1. propter contumeliam alicui subditorum illatam: 2. propter timorem: 3. propter contemptum: 4. propter damnum & afflictionem subditorum: 5. obseditiones procerum: 6. propter successiones filiorum qui plerumq; bonis parentibus sunt peiores.

Causæ cõseruandi principatus siue.

OFFICIVM BONI PRINCIPIS.

68. Quæ corruptelæ vitabuntur 1. si monarchia ad mediocritatem traducatur, néue nimis multa regis arbitrio permittantur: 2. si nec diuites iniuria, nec populares contumelia afficiantur: 3. si custodia habeatur exciuibus non ex peregrinis: 4. si amicorum ac consiliariorum prudentia ac opera maximè vtatur: 5. si vnum multis non ornet officiis: 6. si ditionem ornet ac muniat: 7. si communium rerum curam gerat: 8. si tributa non magna exigat, exacta in vsum reipub. conuertat: 9. si moribus sit bonus, mitis, temperans, clemens, continens, sobrius, ac vigilans: 10. si non asper sed venerabilis sit: 11. si mediocritatẽ in omnibus seruet: 12. si virtute bellica excellat: 13. si sapientiæ & studiorum liberalium ac inprimis ciuilis doctrinæ sit studiosus ac amans: 14. si non tantum se abstinentem sed & suos continentes reddat: 15. si viros bonos honoret, malos contemnat: 15. si præmia per se, pœnas per alios distribuat: 16. si pauperes iuxta atq; diuites foueat: 17. si nobilitatẽ amicitia, plebem facilitate sibi deuinciat: 18. si deniq; quod & ordine & dignitate primas tenere debet, Deum vera pietate colat, ac veræ religionis curam habeat, scholas & Academias erigat, ac illa omnia obseruet, quæcunq; Cyrus apud xenophontem obseruauisse dicitur.

Causæ tyrannidis conseruationis.

69. Quin & tyrannis, quæ est pessima omnium politiarũ habet suas & perimentes & conseruantes causas complures vide-

videlicet vt ciues reddantur 1. pusillanimes: 2. sibi diffidentes 3. imbecilles ac impotentes.

70. *Sed politicæ scopus est non extruere sed potius destruere tyrannidem, quæ est inimicissima optimo politarum statui.*

71. *Finis oligarchiæ diuitiæ, democratiæ libertas est, in qua cũ numerus agricolarum, superat, efficitur prima: cum pastorũ secunda: cum cauponum & mercenariorum, pessima democratiæ species.* Lib. 6. Finis oligarchiæ et democrat.

72. *Libertas autem quam primum in eo constituunt, vt vicissim omnes pareant: deinde vt omnes viuant pro libitu, confirmari solet 1. si omnes ex omnibus sorte assumãtur ad magistratũ: 2. si eum vel semel in vita vel rarissimè suscipiant: 3. si magistratus sint breues, 4. si concio sit domina rerum omnium: 5. si venientibus omnibus ad concionem præmium decernatur.* Libertatis confirmandæ ratio.

73. *Pessima autẽ democratiæ species corroboratur vbi: 1. multi illegitimi ciuibus adiunguntur: 2. licentia pueris, mulieribus atq; seruis conceditur: 3. vitia plebis dissimulantur: 4. bona condemnatorum non fiunt communia: 5. publicæ pœnæ vitantur.* Pessimæ democratiæ cõfirmatio.

74. *Quemadmodum autem vita beata alia est speculatiua alia practica: ita beata politia est illa in qua optimo, quantum fieri potest, reipub. statu administrata omnes eius ciues publicã priuatamq; maximè ex honestate ac virtute, prout quisq; virtutis est capax, vitam degunt corporis ac fortunæ bonis, quatenus conducere ad hæc possunt, affatim cumulata.* Lib. 7. Beata politia quid.

75. *Multitudo ciuium in ea debet esse tanta, quanta ad bene viuendũ in ciuili societate sit αὐτάρκης & seipso contenta, ac inter se ciues noti esse possint ad reddenda iudicia magistratusq; creandos & exercendos.* Multitudo quãta.

76. *Regio ciuitatis debet esse qualitate temperata, quantitate tanta, quanta ad nutriendos ciues temperanter ac liberaliter sufficiat.* Regio ciuitatis,

77. *Situs ciuitatis is optimus censendus est 1. si versus, oriẽ-* Situs ciuitatis.

tem ad ventos orientales posita sit: 2. si figura sit talis vt quælibet pars eius alteri possit in discrimine opem ferre: 3. si aquas habeant vel perennes vel artificio introductas: 4. si exitum ciuibus facilem: introitū hostibus præbeat difficilem: 5. si mœnibus cincta fossisq; bene vallata fuerit: 6. si ædes habuerit & ad magificentiam & ad bellicos vsus compositas: 7. si denique mari possit esse vicina, ita vt mercaturam pro se tantū exercere possit neq; interim aduenarum commistione corrumpatur, atq; ita habeat & terrestrem apparatum & nauales copias, quæ tamen pars ciuitatis esse non debet.

Necessaria hominum genera.

78. Cæterum sex sunt hominum genera in ciuitate necessaria: 1. agricolæ propter alimentum: 2. artifices ob varia vitæ instrumenta: 3. milites causa defensionis: 4. diuites pro neruis belli: 5. consultores: 6. præfecti sacrorum.

79. Possunt autem sæpius eadem personæ eadem hæc munera diuersis temporibus obire.

Publica loca.

80. Requiritur autem ad hæc vt sint publica loca templorum, magistratuum, fori, publicorum exercitiorum & conuiuiorum.

Publica conuiuia.

81. Interest enim ad tuendam ciuium concordiam nonnihil publica celebrari conuiuia atq; sympossia, qualia fuerunt apud Cretenses Phiditia, apud Lacedæmones Andria.

82. Optima igitur politia constat ex optimis ciuibus, quales fiunt: 1. natura: 2. consuetudine honesta: 3. ratione atq; doctrina: vt & corporibus & animis sint benè conformati.

83. Corpora quidem vt sint benè conformata, requiritur vt generationes & alituræ puerorum benè se habeant.

Conditiones bonæ generationis.

84. Ad bonam generationem pertinet 1. vt mulieres circa 17. ætatis annum, viri circiter 35. matrimonio copulentur, idq; hyberno potius quàm æstiuo tempore: 2. vt grauidæ fœminæ pleniore victu vtantur, moderatis deambulationibus exerceantur, ac mentem tranquillam habeant.

Ad

85. *Ad commodam puerorum alituram spectat: 1. vt ab ortu statim cibis commodis & præsertim lacte vini experte alantur: 2. vt fasciis, cunabulis, ac instrumentis eorum corpora tenella fingantur, & rite dirigantur: 3. vt morderatis motibus exerceantur: 4. vt frigoribus statim asuescant: 5. vt ad quintum vsq; annum nec disciplinæ, nec laboribus coactis tradantur: 6. vt fabellis ac cantibus honestis permulceantur: 7. vt cum seruis & sordidioribus hominibus quàm minimum versentur 8. vt artes honestas spectare condoce fiant, resq; turpes ac obscœnas nec videre nec audire permittantur.* Requisitæ commodæ alituræ.

86. *Ad institutionem autē animorū pertinet: 1. vt exacto statim sexennio vel septennio erudiantur: 1. in Grammatica atq; omnibus ijs artium liberalium, atq; honestarum disciplinarum studiis quibus animi liberales ac ingenui redduntur: 2. in figurandi peritia, vt poßint de operibus artificum censuram facere: 3. in gymnasticaac pædotribicis actionibus, ad tuendam sanitatem & robur corporis comparandum: 4. in musica: 1. propter fugandum otium: 2. ob solatium & delectionem: 3. ad perficiendum intellectum & formandos mores & animos.* Lib. 8. Institutio puerorū.

87. *Hoc autem potest fieri vel instrumentis musicis, vel concentibus vel deniq; rithmis.*

88. *Sed hæc facilius possunt dici quàm fieri, nisi quis hæc in sua obseruare œconomia velit.*

OECONOMICA.

1. *Oeconomica est quæ tradit rationem acquirendi, conseruandi, ac gubernandi domum seu familiam, ita vt & liberi & ministri contineantur in officio debito.* Definitio œconomica.

2. *Domus autem constat ex marito & vxore, domino & seruo, patre & filio, ac postremò rebus posessis.* Partes domus.

3. *In his omnibus combinationibus est naturalis domina-*

tus, sed hac cum diuersitate, vt in prima sit politicus a aricstocraticus: in secunda despoticus: in tertia regalis.

Finis cõiugij. 4. *Ac quod primam domus partem attinet, fines coniunctionis maris & fœminæ sunt duo præcipui: 1. procreatio liberorum: 2. mutuum auxilium.*

Officia mariti. 5. *Mariti officia sunt 1. vt talem ducat, cuius mores honesta institutione flecti poßint: 2. vt diligenter eam instituat ad omnia honesta vitæ munera: 3. vt verecundam habeat cum ea conuersationem, etiam absq; testibus: 4. efficiat vt vxor, non tam se metuat quàm vt reuereatur: 5. ne faciat ei iniuriã vllis modis, & maximè vitando adulterium: 6. ne permittat eam fictis ornatibus vti.*

Officia vxorum. 6. *Vxorum officia sunto: 1. instar testudinis intra parietes suos sese continere: 2. instar sedulæ apiculæ seruos qui foris laborare solent ad opus mittere: iis verò qui domesticas operas obeunt, quid faciendum sit, ostendere: 3. vt res à marito partas, recipiat, disponat & tueatur: 4. rudes filias & ancillas fusis & calathis tractandis erudire, ac totam familiam ad ministeria instruere: 5. ordinem seruare in re familiari, quod omnium fere munerum domesticorum præstantißimum est: 6. vasa & instrumenta rectè dispensare, & famulitio ostendere, quo loco reponenda, & quomodo conseruanda sint. 7. pro mamcondam eligere abstinentißimam, & diligentia memoriaq; valentem: 8. cogitabit etiamsi cætera omnia rectè comparata sint: nihil tamen actum esse, nisi & ipsa res administret, & id operam det, vt singula suo ordine peragantur: 9. non debet molestè ferre si maritus plus oneris sibi imponat, quàm vlli de familia cũ illi curã dũtaxat rerũ, ipsa verò vsum fructum habeat: 10. nequoßquam sine præcepto mariti in domum recipiat: 11. ne sectetur nimium vestium ornatum, sed morum decore ac elegantia contendat se ornare: 12. ne tractet de negotijs reipub. aut connubijs: 13. vitam boni mariti pro lege sectari: 14. eundem diligere & reuereri: 15*

in rebus

in rebus aduersis ei condolere, in secundis congratulari.

7. *Officia parentum erga filios sunt:* 1. *vt eos ex optimis ac honestissimis procreent:* 2. *vt materno lacte vel saltem honestarum nutricum alant.* 3. *vt & ipsi pietate ac bonis moribus eos imbuant, & per alios institui curent:* 4. *vt pro speculo ac exemplo virtutum se natis præbeant.* Officia parentum.

8. *Filij debent parentibus* 1. *amorem ratione procreationis ac educationis:* 2. *honorem naturæ perfectione:* 3. *obedientiam & filialia obsequia propter potestatem diuinitus parentibus concessam:* 4. *subsidium in rebus aduersis ac senectute propter* ἀντιπελάργησιν. Officia liberorum

9. *Nunquàm enim licet filiis abnegare parentem, sed parentibus licere videtur quandoque iustis de causis.*

10. *Nec potest vnquàm Deo, parentibus atq; præceptoribus æquiualens præmium retribui.*

11. *Dominorum officia erga famulos sunt:* 1. *famulos conducere industrios:* 2. *vt neq; superbos nec abiecti sinat eos esse animi:* 3. *vt diligentiores maioribus cumulet præmiis:* 4. *vt cibum, opus, & castigationem rite eis distribuat:* 5. *ne det eis vinum ad ebrietatem:* 6. *vt eos efficiat nec timidos nec fortes:* 7. *vt quietem eis denunciet ac promittat:* 8. *vt permittat legitimos procreare filios:* 9. *vt pietate bonisq; moribus eos imbuat.* Officia dominorũ

12. *Quod quartam domus partem vel potius requisitum attinet, œconomi est:* 1. *acquirere rem familiarem:* 2. *conseruare,* 3. *benè iis vti fruiq;.*

13. *In facultatibus acquirendis in genere quidem debet fugere desidiam, pigritiam, negligentiam, lusus, gulam, libidinem, ebrietatem, ambitionem, & emacitatem, pestes præsentissimas rei familiaris:* 2. *debet comparare opes quidem diligẽtia ac parsimonia, quæ est magnum vectigal, valetudinẽ temperantia & labore, honorem verò atq; beneuolẽtiã omnibus prodesse, nemini nocere, bonos amare, malos tolerare perseuerando: in specie verò* Ratio acquirendi facultates.

curabit 1. vt singula negotia rite disponat & ordinet: 2. vt plura comparet fructuosa quàm infructuosa, 3. ne in vno rerum genere totam possessionem collocet.

Ratio cõseruandi facultates.

14. In conseruatione rei familiaris obseruabit: 1. regulam Atticam vt reditibus prædiorum viuat: 2. regulam Laconicam, vt suo quæq; loco disponantur: 3. Persicam vt omnia metipse iubeat ac inspiciat & primus cubitu surgat, postremus cubitum eat, sciens quòd oculus domini saginet equum, 4. vt in ædibus conficiẽdis respiciat vtilitatem, commoditatem, salubritatem, robur ac elegantiam, 5. vt custodiam adhibeat domui diligentem, atq; illa omnia obseruet quæcunq; Ischomachus commemorat Socrati apud Xenophontem.

15. Vt verò benè rebus quæsitis ac conseruatis vti possit œconomus, in primis colat pietatem & inuigilet precibus, deinde sectetur iustitiam, temperentiam, liberalitatem & omnes eas virtutes quæ in ethicis præcipiuntur.

HORAT.

Decipimur specie recti: breuis esse laboro
Obscurus fio: sectantem leuia, nerui
Deficiunt, animiq; professus grandia turget.

MART.

NEC SVNT LONGA, QVIBVS NIHIL EST QVOD DEMERE POSSIS.

ΜΟΝΩ ΤΩ ΘΕΩ ΔΟΞΑ.

ΤΕΛΟΣ.